

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

HET VERMOEDEN «PATER IS EST QUEM NUPTIAE DEMONSTRANT» EN DE ECHTSCHEIDING OP GROND VAN TIEN JAAR FEITELIJKE SCHEIDING

1. In het hierna afgedrukt arrest van het Hof Antwerpen van 21 februari 1979 is de kwestie aan de orde van de toelaatbaarheid van de echtscheiding op basis van art. 232 B.W. wanneer tijdens de periode van tien jaar feitelijke scheiding een wettig door de echtgenoot niet ontkend kind geboren is. Om een inzicht in deze problematiek te bekomen worden voor eerst de grondslag en de juiste draagwijdte van de regel *Pater is est* aan een analyse onderworpen (1). Vervolgens wordt nagegaan welke ruimte de regel aan de rechter laat m.b.t. de vaststelling van feiten aangaande de omstandigheden waarin een kind verwekt werd (II). Ten slotte wordt de draagwijdte belicht van de wijziging die de wet van 1 juli 1974 heeft aangebracht in het afstammingsrecht (III) en worden de referenties naar recente rechtspraak en rechtsleer aangegeven (IV).

I. De regel «*Pater is est*...»

2. Het kind dat tijdens het huwelijk verwekt is, heeft de man tot vader. Deze regel van art. 312, 1e lid, B.W., die de verwoording is van het adagium *Pater is est quem nuptiae demonstrant*, dat uit het Romeins recht afkomstig is (maar daar een enigszins andere betekenis had), vormt een wettelijk vermoeden. Een vermoeden is een gevolgtrekking die de wet of de rechter afleidt uit een bekend feit om te besluiten tot een onbekend feit (art. 1349 B.W.). Een wettelijk vermoeden is een gevolgtrekking van een bekend naar een onbekend feit die door de wet gebiedend wordt voorgeschreven. Uit het bekende feit van het huwelijk van de moeder van een kind met een bepaalde man leidt de wetgever het vaderschap van die man af.

3. De reden waarom de wetgever een dergelijk technisch hulpmiddel ter beschikking stelt, heeft in het algemeen niet alleen te maken met de moeilijkheid zoniet onmogelijkheid van het leveren van een recht-

streeks bewijs van een bepaald feit dat nochtans juridisch relevant is, maar evenzeer met overwegingen van openbare orde. Dit laatste moet in die zin begrepen worden dat situaties die wegens hun hoger maatschappelijk belang bijzondere bescherming verdienen, beheerst worden door in juridische zekerheid veranderde waarschijnlijkheden (vgl. Geny, *Science et Technique en droit privé positif*, deel III. «Elaboration technique du droit positif», 1921, p. 296).

Met betrekking tot de regel *Pater is est* kan gezegd worden dat de wetgever dit vermoeden heeft vooropgesteld, niet zozeer omdat het positieve bewijs van het vaderschap (een juridisch relevant feit) zeer moeilijk zoniet onmogelijk te leveren viel (en valt) — dit aspect heeft ook een rol gespeeld —, maar meer fundamenteel omdat hij hierin de noodzakelijke bescherming zag van het wettig gezin : door de wettelijke toewijzing van het vaderschap wordt een juridische zekerheid geboden die de stabiliteit van het huwelijk ten goede moet komen ; de maatschappij als zodanig vindt hier baat bij (Planiol en Ripert, *Traité pratique de droit civil français*, deel II door Rouast, 1952, nr. 770). Het vermoeden *Pater is est* is aldus onbetwistbaar gefundeerd op de openbare orde (De Page, *Traité*, III, nr. 937, voetnoot 3).

4. Deze wettelijke toewijzing van het vaderschap is evenwel niet zo maar een willekeurig door de wetgever vooropgestelde regel, het is geen juridische fictie (d.i. een concept dat de natuur van een juridisch relevant feit vervormt met het oog op het verwezenlijken van een door de juridische ordening ingegeven doel). Integendeel, de regel stemt overeen met de normale gang van zaken, hij is gebaseerd op een feitelijke waarschijnlijkheid¹ (die door de regel veralgemeend wordt).

¹ Anders : HOEFNAGELS, (*Niet*) trouwen en (*niet*) scheiden, 1976, die vindt dat dit rechtsvermoeden ook feitelijk (genetisch) een wankel basis heeft ; hij steunt hierbij o.m. op de resultaten van een onderzoek op basis van een steekproef waaruit bleek dat 30 % van de echtgenoten niet de vader van hun kinderen kon zijn (p. 37-42).

Wat meer is, hij vloeit logisch en noodzakelijk voort uit andere regels van het burgerlijk recht, m.n. de plicht van geslachtsgemeenschap die tussen echtgenoten bestaat (art. 212 B.W.) en de plicht van de echtgenoten, in casu de gehuwde vrouw, om de wettelijke partner getrouw te zijn (art. 212 B.W. en art. 387 Sw.). Uit het vermoeden dat beide plichten werden nageleefd, m.n. dat de echtgenoten gedurende de conceptieperiode met elkaar geslachtsgemeenschap hebben gehad en dat de vrouw alleen met haar echtgenoot betrekkingen heeft onderhouden, vloeit logisch voort dat deze laatste de vader van het kind is. Het vermoeden van art. 312, 1e lid, B.W. is aldus te verklaren als een inductie gebaseerd op genoemde dubbele veronderstelling (aldus een bijna unanieme rechtsleer); het vindt in de twee vermoede omstandigheden van geslachtsgemeenschap en getrouwheid een pertinente en overtuigende rechtvaardiging (Dabin, *La technique de l'élaboration du droit positif*, 1935, p. 269). Er moet aan toegevoegd worden dat in feite nog twee andere vermoedens ten grondslag liggen aan de regel *Pater is est*, m.n. het vermoeden van het vruchtbaar karakter van elke geslachtsgemeenschap en het wettelijk vermoeden aangaande de duur van de zwangerschap (wettelijke conceptieperiode) (zie Rigaux, *Les Personnes*, I, 1971, nrs. 2467-2472).

5. Maar het is niet doordat een bepaald feit het voorwerp is van een wettelijk vermoeden en aldus tot juridische zekerheid is gepromoveerd, dat het zich ook werkelijk heeft voorgedaan: een wettelijk vermoeden vermag uiteraard niet de werkelijkheid te veranderen. Vandaar dat, vanuit intellectueel standpunt bezien, elk wettelijk vermoeden de kwestie van het tegenbewijs openlaat, namelijk het bewijs, niet dat het vermoeden op zichzelf onjuist is, maar dat het *in casu* door de feiten wordt tegengesproken.

De wetgever laat evenwel niet in elk geval waarin hij een vermoeden heeft ingesteld toe dat het tegenbewijs wordt geleverd. Vandaar dat in hoofdzaak twee categorieën van wettelijke vermoedens onderscheiden kunnen worden. Er zijn vooreerst de weerlegbare vermoedens of vermoedens *juris tantum*, waartoe de grote meerderheid van de wettelijke vermoedens behoort. Het tegenbewijs, dat in principe met alle bewijsmiddelen geleverd mag worden, kan zowel slaan op het bestaan van feiten die ten grondslag liggen aan de al of niet toepassing van het vermoeden, als op het feit dat de omstandigheden eigen aan de zaak van die aard zijn dat ze de inductie die het wettelijk vermoeden maakt tegenspreken (Geny, *o.c.*, 280). De minderheids categorie wordt gevormd door de onweerlegbare vermoedens of vermoedens *juris et de jure*. De wetgever laat in een beperkt aantal gevallen niet toe dat het bewijs geleverd wordt dat *in casu* het wettelijk vermoeden geen toepassing vindt; dit doet hij niet alleen in gevallen waarin het vermoeden een uitermate grote graad van waarschijnlijkheid dekt, maar ook in geval-

len waarin het toelaten van het tegenbewijs niet wenselijk lijkt, wil de wetgever het doel bereiken dat hij heeft vooropgesteld bij het instellen van het vermoeden (Geny, *o.c.*, p. 298).

Met het onweerlegbaar vermoeden staan we dan ook voor een nieuw procédé van juridische techniek, waarbij het domein van het bewijs wordt overschreden om een regel ten gronde, een regel van materieel recht te worden (Geny, *o.c.*, p. 290). Bij vele auteurs komt dan ook een zeker verzet tot uiting tegen het aanwenden door de wetgever van onweerlegbare vermoedens. Zo stelt Pitlo bv. dat onweerlegbare vermoedens geen vermoedens zijn, en dat het aanwenden ervan door de wetgever neerkomt op een stijl-elegance, een «*tournure de phrase*», om een regel van materieel recht te vermommen (*Het systeem van het Nederlandse privaatrecht*, 7e druk bewerkt door Gerver, 1978, p. 287; Van Gerven, *Algemeen Deel*, 1969, p. 371, bekritiseert deze veralgemening).

Volgens een andere visie dient het aanwenden van onweerlegbare vermoedens in werkelijkheid slechts tot bescherming van gevestigde belangen en dit tegen alle logica en goede juridische techniek in; vandaar dat dit soort vermoedens vermeden dient te worden en in feite in moderne rechtssstelsels ook minder en minder voorkomt (zie Lukic, *Théorie de l'état et du droit*, 1974, p. 482). Zelfs Geny, die hier zeer genuanceerd over dacht, vond dat de wetgever slechts zeer uitzonderlijk gebruik zou mogen maken van de techniek van het vermoeden *juris et de jure* (Geny, *o.c.*, p. 299-300).

6. De rechtsleer heeft er nogal moeite mee om het wettelijk vermoeden van vaderschap te catalogiseren. Zo ziet Van Gerven art. 312, 1e lid, B.W. als een typisch voorbeeld van een wettelijk vermoeden in de eigenlijke zin van het woord, d.i. een weerlegbaar vermoeden (*o.c.*, p. 370). Dabin daarentegen lijkt eerder het onweerlegbaar karakter van deze regel te poneren (*o.c.*, p. 269; zie evenwel p. 264); dit zou dan impliceren dat de mogelijkheid van ontkenning van vaderschap niet als een echte weerlegging van het vermoeden beschouwd wordt maar eerder als een beperking van zijn toepassingsgebied (in die zin Graulich, *Essai sur les éléments constitutifs de la filiation légitime*, 1952, nr. 142).

De Page vindt dan weer dat wegens het zeer beperkte kader waarin de ontkenning mogelijk is, dit vermoeden niet binnen genoemde tweedeling ingedeeld kan worden, maar thuishoort in een derde categorie van «*présomptions mixtes*» (III, nr. 935, C; zie evenwel ook nr. 937, voetnoot 3, waaruit afgeleid zou moeten worden dat *Pater is est* eerder een onweerlegbaar vermoeden vormt; in Deel I, nr. 1064 noemt De Page het dan weer een vermoeden *juris tantum*).

7. Hoe men dit ook ziet, duidelijk is dat althans in ons recht het vermoeden *Pater is est*, zoals de onweerlegbare vermoedens, veeleer een regel ten gronde is dan

een bewijsregel, dit wegens de grote beperktheid van de hypothesen waarin een vordering tot ontkenning van vaderschap mogelijk is (een beperktheid die zich manifesteert zowel in de gevallen waarin de vordering mogelijk is en in de toegelaten bewijsmiddelen als in de personen die de vordering kunnen uitoefenen en in de tijdslimiet waarbinnen die moet worden ingeleid). Dat de regel van de wettelijke toewijzing van het vaderschap een grondregel is veel meer dan een bewijsregel, volgt daarenboven ook uit de motieven waarom hij is ingesteld, m.n. als bescherming van het wettig gezin veeleer dan als bewijsvergemakkelijking van het vaderschap (cfr. supra) (zie hierover Graulich, o.c., nr. 141)².

Dat art. 312, 1e lid, B.W. een regel ten gronde uitmaakt is niet van belang ontbloeit: als grondregel geldt de *Pater is est*-regel zonder dat partijen hem hoeven in te roepen³. Aldus zal de man het uit zijn echtgenote geboren kind dienen te ontkennen zonder te kunnen wachten tot het kind de toepassing ervan inroept. Ook geldt de regel automatisch zelfs tegen de wil in van het kind: dit kan geen afstand doen van de hem door de wet opgelegde vaderlijke afstamming (Graulich, o.c., nr. 141, p. 151).

8. Zoals gezegd vermag een wettelijk vermoeden niet de werkelijkheid te veranderen. Het is niet omdat een tot juridische zekerheid gepromoveerde feitelijke waarschijnlijkheid in concreto niet weerlegd is of niet (meer) weerlegd kan worden dat daarom die feitelijke

waarschijnlijkheid tot een wetenschappelijke zekerheid getransformeerd is; alleen is daarmee de discussie op het juridische vlak afgesloten.

Toegepast op de regel van art. 312, 1e lid, B.W. betekent dit dat indien de man het kind niet ontkend heeft en de daartoe nuttige termijn verstreken is, hij weliswaar onweerlegbaar gehouden wordt voor de vader van het kind (onder voorbehoud van de hypothese dat het kind verkeert in een van de gevallen bedoeld in art. 335 jo. 331 en in art. 315, 1e lid, B.W.)⁴, met alle gevolgen van dien, maar dat daarmee helemaal niet met 100 % zekerheid vaststaat dat hij ook werkelijk de vader (bedoeld wordt de biologische vader of verwekker) van het kind is⁵.

9. Hiermee rijst de vraag of er dan een onderscheid gemaakt kan worden tussen het juridische vaderschap (zoals bedoeld o.m. in art. 312, 1e lid, B.W.), en het biologische vaderschap of, meer algemeen, tussen de juridische afstamming en de biologische.

De klassieke literatuur verwerpt een dergelijk onderscheid en ziet het vaderschap waarover de wet het heeft slechts als de weerspiegeling op juridisch vlak van het biologische vaderschap⁶. Alleen zijn er, wegens de beperktheid van de wetenschappelijke bewijsmogelijkheden en omwille van beschouwingen van openbare orde, grenzen gesteld aan de mogelijkheid van controle op de feitelijke overeenstemming in een concreet geval van juridisch en biologisch vaderschap⁷.

² Vandaar ook dat in rechtsstelsels waar de regel *Pater is est* veel gemakkelijker weerlegd kan worden, en bijna als een gewoon weerlegbaar vermoeden verschijnt, hij een ander karakter kan hebben en van een grondregel tot een loutere bewijsregel kan worden (zie m.b.t. het Franse recht, o.m. MARTY en RAYNAUD, *Droit civil, Les Personnes*, 1976³, nr. 153, 3^o; WEILL, *Droit Civil*, I, vol. 2, 1972³, nr. 484, in fine; CAMPENOIS, «La loi No. 72-73 du 3 janvier 1972 a-t-elle supprimé la présomption 'Pater is est quem nuptiae demonstrant'», *J.C.P.*, 1975, I, 2686, inz. nrs. 4-5 en 88 (zie evenwel de nuancering in voetnoot 6); HARICHAUX-RAMU, noot bij Trib.gr.inst. Nice, 30 juni 1976, *J.C.P.*, 1977, II, 18597, I B; anders: COLOMBET e.a., *La filiation légitime et naturelle*, 1977², nr. 90.

³ Het imperatief karakter van de regel *Pater is est* heeft zich in alle scherpste gesteld in het Franse recht (vóór de W. 3 januari 1972): doordat daar de vermelding van de naam van de moeder in de geboorteakte niet verplicht is, zijn de vorderingen tot inroeping van de staat van wettig kind (art. 323-326 B.W.) er veel talrijker dan in België; na een lange periode van aarzeling in de rechtspraak stelde het Franse Hof van Cassatie in zijn arrest van 7 juli 1960 dat een persoon die in de registers van de burgerlijke stand ingeschreven is als geboren uit een niet gekende vader en moeder in rechte de staat van wettig kind kan vorderen door te bewijzen dat hij als moeder een vrouw heeft die gehuwd was op het ogenblik van de conceptie, zonder dat een afzonderlijk bewijs van het vaderschap van de echtgenoot vereist is, daar dit volgt uit het wettelijk vermoeden van art. 312 (zie hierover GEBLER, *Le droit français de la filiation et la vérité*, 1970, p. 83-99). In ons land, waar de vordering tot inroeping van de staat van wettig kind uiterst zelden voorkomt, is de rechtsleer niet zeer duidelijk over de vraag of de regel *Pater is est* automatisch speelt in het geval het moederschap is vastgesteld op basis van art. 323 B.W.: zie DE PAGE, I, nrs. 1048 B, in fine en 1056; RIGAUX, I, nr. 2686. Alleen GRAULICH, o.c., nrs. 148 en 164, en MEULDERS-KLEIN, «Le secret de la maternité», *J.T.*, 1976, 417 e.v., nr. 44, nemen een ondubbelzinnig bevestigend standpunt in; zie ook Rb. Luik, 8 maart 1974, *Jur. Liège*, 1974-75, 212.

⁴ Naast de ontkenning van vaderschap bestaat nog een andere mogelijkheid om het vaderschap van de man van de moeder te doen vervallen, m.n. de erkenning (in voorkomend geval gevolgd door wettiging) met machtiging van de rechtbank, van een overspelig kind *a matre* dat verwekt is na het begin van een echtscheidingsprocedure of na het aanvangstijdstip van de feitelijke scheiding wanneer de echtscheiding op basis van art. 232 B.W. toegestaan wordt (art. 335, art. 331 B.W.): een voorafgaande ontkenning is in al die gevallen immers niet vereist, en het aldus gewettigde kind wordt in afwijking van art. 312, 1e lid, B.W. uitsluitend gehouden voor het wettig kind van de nieuwe echtgenoten (art. 331, 5e lid, B.W.); bij analogie ook toepasselijk m.b.t. het kind dat aldus erkend is zonder dat er een wettiging op gevolgd is: Rigaux, I, nrs. 2959-2961). Een derde mogelijkheid om het op het huwelijk gebaseerd vaderschap teniet te doen doet zich voor in de zeer beperkte hypothese van een kind dat geboren wordt uit een vrouw wier huwelijk sinds meer dan 180 dagen en minder dan 300 dagen ontbonden is: het kind wordt weliswaar geacht uit het huwelijk geboren te zijn, dus de voormalige echtgenoot van de moeder tot vader te hebben, behalve wanneer t.a.v. dit kind een verklaring van erkenning van vaderschap of een wettiging plaats heeft (art. 315, 1e lid, B.W.); hier is evenmin een voorafgaande ontkenning vereist (zie Rigaux, I, nrs. 2777-2778 en 2956).

⁵ Vgl. aangaande de afstamming in het algemeen, DE PAGE, I, nr. 1036, in fine: «Légalement, la filiation est basée sur la vraisemblance et non sur la certitude. C'est une question de croyance, et non de science.»

⁶ Recent werd die visie nog ontwikkeld door DELNOY in zijn openbare les over «Paternité de fait et paternité de droit»: *Ann.fac.dr.Liège*, 1976, 5-29, inz. nrs. 2, in fine, en 23.

⁷ Vandaar dat in de traditionele opvatting de adoptieve afstamming als een juridische fictie gezien wordt (voor de Belgische rechtsleer, zie inzonderheid DE PAGE, I, nrs. 1029, 2^o, en 1246bis e.v.; DELVA, *Personen- en familierecht*, 1978, vol. 2 B, p. 332 e.v.): uitgaande van een voorafbestaande juridische categorie, m.n. de (wettige) afstamming, heeft de wetgever een geheel nieuwe categorie geschapen die er de betekenis en gevolgen van overneemt hoewel een

In wat we een moderne opvatting kunnen noemen wordt de juridische *afstamming* gezien als een begrip dat de juridische gevolgen uitdrukt van de verhouding die een persoon, vader resp. moeder genoemd, verbindt met diegene die als hun zoon of dochter beschouwd wordt. Een dergelijke definitie vermijdt met opzet elke referentie naar de procreatie, die noch noodzakelijk noch voldoende is om tussen twee personen een afstammingsband (in juridische zin) te weeg te brengen (Rigaux, *Introduction à la science du droit*, (1974), p. 309 ; *id.*, «Le droit de la filiation», *T.P.R.*, 1975, 309-326, nr. 8). Aldus verkrijgt ook de juridische notie van *vaderschap* een relatieve autonomie t.o.v. zijn biologische homoniem⁸ (Rigaux, I, nrs. 2451-2452 ; zie ook nr. 2775 : «(le lien physiologique) n'étant pas un élément essentiel de la filiation légitime»). Een belangrijke plaats wordt hierbij ingeruimd voor wat het «socio-affectieve vaderschap» genoemd wordt (zie Meulders-Klein, «Fondements nouveaux du concept de filiation», *Ann. dr.*, 1973, 285-323)⁹.

10. Buiten de regel *Pater is est* zijn de *lege lata*¹⁰ in ons recht nog een aantal uitingen te vinden van de relatieve ontkoppeling van juridische en biologische afstamming in het algemeen en juridisch en biologisch vaderschap in het bijzonder. Zo kan de afstamming in een aantal gevallen bewezen worden door het bezit van staat (artt. 320, 340 a en 341 a B.W.) ; er is geen betwisting van vaderschap of moederschap mogelijk als de gegevens in de geboorteakte met de staat die een wettig kind bezit overeenstemmen (art. 322, 2e lid, B.W. ; voor de betekenis hiervan, zie Rigaux, I, nr. 2669) ; het kind geboren na de voltrekking van een nieuw huwelijk van zijn moeder wordt in alle gevallen uitsluitend gehouden voor het (wettig) kind van de nieuwe echtgenoten (behoudens ontkenning of betwisting) (art. 315, 2e lid, B.W. ; voor de betekenis hiervan, zie Rigaux, *T.P.R.*, 1975, nr. 39) ; een gewone wilsuiting uitgaande van een (niet-gehuwde) man volstaat om de vaderlijke afstamming van een natuurlijk kind vast te stellen : er is geen sprake van een voorafgaande controle op de overeenstemming van deze erkenning met de biologische waarheid (vandaar het fenomeen van de «reconnaissance de complaisance»).

wezenlijk bestanddeel van de oorspronkelijke categorie, m.n. de bloedband, ontbreekt (zie GENY, o.c., p. 383).

⁸ Bijzonder kenschetsend in dit verband is art. 221, lid 2, van het Nederlands B.W., dat stelt : «Onder de vader van een natuurlijk kind wordt verstaan hij die het kind erkend heeft», waarin juist tot uiting wordt gebracht dat «vader» hier niet mag worden opgevat als vader in biologische zin (zie ASSER-DE RUITER, *Personen- en familierecht*, I, 1974, p. 86).

⁹ In deze visie moet dan ook geen beroep gedaan worden op de juridische fictie om het instituut van de adoptie te verantwoorden (zie Rigaux, *Introduction...*, p. 310 ; MEULDERS-KLEIN, «Fondements...», p. 323).

¹⁰ *De lege ferenda* zie o.m. MEULDERS-KLEIN, «L'intérêt de l'enfant et la vérité comme critère de rattachement en droit belge de la filiation et de l'adoption. Vérité biologique et (ou) vérité sociologique ?», *Rev. Jur. Pol. Ind. Coop.*, 1977, 599-619.

11. Uit het voorgaande moge blijken dat de stelling van de eerste rechter (Rb. Tongeren, 10 februari 1978, verderop in dit nummer) als zou uit het feit dat in toepassing van de regel *Pater is est* de verweerder gehouden wordt voor de vader van het kind, wettelijk afgeleid dienen te worden «dat partijen tot verwekking van het kind samen zijn geweest», niet opgaat. De wet *induceert* het vaderschap van de echtgenoot weliswaar uit vermoedens die zij vooropstelt aangaande fysiologische (duur van de zwangerschap, vruchtbaarheid van de geslachtsomgang) en andere feitelijke elementen (geslachtsomgang tussen de echtgenoten, ontbreken van geslachtsomgang van de vrouw met een derde). Maar de wet laat geenszins toe om uit het bestaan van een niet-ontkend wettig vaderschap de werkelijkheid of waarachtigheid te *deduceren* van de feitelijke elementen die genoemde vermoedens bevatten (laat staan dat ze het maken van die deducties zou opleggen) (vgl. Rigaux, I, nr. 2539, die de tegenovergestelde opvatting lijkt te huldigen). Een dergelijke deductie vooropstellen, zoals de eerste rechter gedaan heeft m.b.t. de geslachtsomgang tussen de echtgenoten, komt neer op het maken van een kringredenering : uit een vermoeden aangaande feiten A, B, C en D wordt feit X afgeleid (en tot wettelijke norm verheven) ; uit het op die manier vastgestelde feit X wordt dan de waarachtigheid van de feiten A, B, C of D afgeleid ! De deductie zoals die door de eerste rechter geformuleerd werd, heeft te maken met een onvoldoende uit elkaar houden van juridisch en biologisch vaderschap¹¹.

II. Werking van de regel

12. Wanneer de voor ontkenning nuttige termijn verstreken is (en onder voorbehoud van de toepassing van de art. 335 jo. 331 of art. 315 B.W.) wordt het uit een gehuwde vrouw geboren kind onbetwistbaar gehouden voor het kind van de echtgenoot. Aangezien de regel van art. 312, 1e lid, B.W. een imperatieve regel is die zich opdringt aan de rechter, kan deze geen beslissing treffen die tegen het aldus vastgesteld vaderschap zou ingaan. Aan de andere kant sluit dit niet uit dat de rechter vaststellingen doet m.b.t. de verwekking van het kind of ingaat op vorderingen daaromtrent die geenszins de bedoeling hebben het vaderschap van de echtgenoot te miskennen. Derhalve rijst de vraag welke de *draagwijdte* is die toekomt aan het op het huwelijk gebaseerd vaderschap, niet meer in relatie tot de fysiologische waarheid (dit werd onder I geanalyseerd), maar in relatie tot de juridische materies die erdoor beheerst worden.

13. De juridische betekenis van de afstamming ligt hierin dat door de afstamming van een individu zijn

¹¹ Hoewel met het bestaan en aanwenden van de techniek van de kunstmatige inseminatie ook fysiologisch gezien deze deductie niet langer verantwoord is.

staat in het gezin en de familie bepaald wordt (in zijn meest strikte betekenis kan het begrip staat gedefinieerd worden als het geheel van de verhoudingen die voortvloeien uit de afstamming) (De Page, I, nrs. 244 en 1032). Aan deze *status familias* van een persoon zijn dan weer een reeks belangrijke rechten en verplichtingen en bijzondere onbekwaamheden verbonden, zoals de familienaam, het ouderlijk gezag, de ouderlijke plichten, de alimentatie, het erfrecht, de huwelijksbeletselen.

De staat van een persoon kan het voorwerp uitmaken van een geding : de staat wordt aldus rechtstreeks een voorwerp van betwisting (ofwel onrechtstreeks doordat aanspraak gemaakt wordt op een andere staat). De vorderingen van staat (hier *sensu stricto* begrepen), zowel die tot inroeping van staat als die tot betwisting van staat, maken het voorwerp uit van zeer strikte wettelijke regelen. De vordering tot ontkenning van vaderschap is de enige procedure waarbij de staat die op basis van de regel *Pater is est* verkregen werd, gerechtelijk betwist kan worden.

Aan de andere kant kunnen ook de onderscheiden attributen van de staat het voorwerp zijn van een geding. Het is evenwel duidelijk dat het niet mogelijk is om in een geding omtrent een van die attributen, de staat zelf van een persoon te betwisten buiten de door de wetgever aangewezen geëigende wegen daartoe. Dit betekent dat de rechter degene zal moeten afwijzen die een ander een recht betwist dat door de wet aan diens staat verbonden is of die de uitvoering van een verplichting betwist die door de wet aan zijn eigen staat verbonden is (waardoor derhalve onrechtstreeks de staat van die persoon voorwerp van betwisting is), als hij niet volgens de voorgeschreven regelen die staat zelf teniet kan laten doen (zie Derouaux, «Autorité de la règle 'Pater is est...' et preuve de l'adultère dans une instance en divorce», noot bij Hof Luik, 10 mei 1972, R.C.J.B., 1977, 66-81, nrs. 11-12). Elke andere oplossing zou neerkomen op een ontkrachting van de regels aangaande de vorderingen van staat. Daarenboven is de staat van een persoon een geheel dat niet vatbaar is voor opsplitsing naar de verschillende samenstellende attributen.

14. Toegepast op de staat die door de regel *Pater is est* aan een persoon toekomt, betekent dit bv. dat mogelijke erfgenamen een wettig kind niet van de nalatenschap van zijn wettelijke vader kunnen uitsluiten door te bewijzen, buiten de procedure van ontkenning (die voor hen slechts openstaat in de beperkte hypothese van art. 317 B.W.), dat hij niet het kind van de erflater is (referenties bij Derouaux, o.c., nr. 11). Zo werd i.v.m. het ouderlijk gezag in een geschil tussen de ouders van twee wettige kinderen omtrent het recht van bewaring na echtscheiding, terecht geoordeeld dat het argument van de moeder als zou de wettelijke vader (die in het kader van de voorlopige maatregelen het hoederecht had verkregen) niet de werkelijke vader van

de kinderen zijn, niet ter zake doende was, aangezien de regel van art. 312 B.W. zich aan de rechters opdringt «même s'il résulte des éléments recueillis par eux que l'enfant serait né des œuvres d'un autre individu que le père ; que la loi enferme la preuve contraire dans d'étroites limites qu'elle subordonne à des conditions extrêmement sévères qui ne sont pas remplies en l'espèce» (Hof Brussel, Jgdk., 13 december 1972, J.T., 1973, 77).

15. De rechten en plichten die verbonden zijn met de staat van een persoon zijn heden niet meer tot het civielrecht beperkt, maar strekken zich ook uit tot het *sociale-zekerheidsrecht*. De genoemde regels i.v.m. de staat van een persoon en de betwisting ervan zetten zich dan ook door in deze rechtstak. Wanneer het sociale-zekerheidsrecht bij de bepaling van de rechtshabenden de categorie «wettige kinderen van X» aanwendt (bv. in art. 13, § 1, van de W. 10 april 1971 op de arbeidsongevallen) dan wordt hierbij gerefereerd aan de kwaliteit van wettig kind zoals bepaald in het afstammingsrecht ; men kan een rechthebbende een bepaalde prestatie niet ontzeggen met het argument dat hij in feite niet het (wettig) kind van zijn wettelijke vader is.

16. In het *strafrecht* daarentegen ligt deze problematiek anders (*contra* : Derouaux, o.c., nr. 14, in fine). Ook in die rechtstak wordt gebruik gemaakt van de civielrechtelijke notie «staat». Zo bestraft art. 396 Sw. de kindermoord, maar met minder strengheid zo de moord begaan is door de moeder op haar onwettig kind (art. 396, 3e lid). De vraag werd gesteld of deze strafverminderende verschoningsgrond ook toepasselijk is op de gehuwde vrouw die haar niet-ontkend maar feitelijk overspelig kind vermoord heeft. Hierop moet bevestigend geantwoord worden, ook al gaat het hier om een juridisch wettig kind (*in die zin* : Hof Luik, K.I., 28 april 1902, *Pas.*, 1902, II, 254, conclusie O.M. in dezelfde zin, *Jur. Liège*, 1902, 169 ; Hof Brussel, 23 november 1949, J.T., 1950, 123, noot ; Nypels en Servais, *Le Code pénal belge interprété*, 1897, II, p. 628-629 (art. 396, nr. 9) ; Bekaert, *Théorie générale de l'excuse en droit pénal*, 1957, p. 34, nr. 31, 2° ; Vanhoudt en Calewaert, *Belgisch strafrecht*, 1976, II, nr. 958 ; anders : Cass., 29 november 1909, *Pas.*, 1910, I, 22, conclusie O.M. in dezelfde zin, R.D.P., 1910, 236, P.P., 1910, 159, B.J., 1910, 311 ; Hof Gent, 15 mei 1951, R.W., 1951-52, 25, conclusie O.M. op dit punt eensluidend ; Corr. Luik, *Jur. Liège*, 1902, 189 ; Corr. Brussel, 16 september 1949, R.D.P., 1949-50, 126, noot Terlinden ; Ed. R. «De la peine applicable à l'infanticide commis par une femme mariée sur son enfant issu de l'adultère», *Jur. Liège*, 1902, 177-181 ; De Page, I, nr. 1063, 2° ; Derouaux, o.c., nr. 14, met verwijzingen).

Het strafrecht beschikt immers over een ruime autonomie telkens als het optreedt om de sociale orde of een

morele waarde te beschermen (in tegenstelling tot de hypothese waarin het optreedt om de toepassing van formele regels te verzekeren die noodzakelijk zijn om het leven in gemeenschap te verzekeren) (zie Legros, «Essai sur l'Autonomie du Droit pénal», *R.D.P.*, 1956-57, 143-176, inz. nrs. 5-6 en 27). De belangrijkste uiting van deze autonomie is te vinden in de eigen interpretatie die aan de aangewende woorden en begrippen gegeven wordt en die kan afwijken van de betekenis die er in het civielrecht of in een andere rechtstak aan gegeven wordt. De strafrechter dient namelijk aan de door de wetgever aangewende woorden en begrippen niet hun technische betekenis te geven maar de betekenis die ze in de gebruikelijke omgangstaal hebben, aangezien dit noodgedwongen het taalgebruik van het strafrecht is (Legros, *o.c.*, nrs. 9, 18 en 27; Vanhoudt en Calewaert, I, nr. 9). Zo zal een kind dat duidelijk in overspel verwekt is in de gewone gebruikstaal doorgaan voor een «onwettig kind», ongeacht of de echtgenoot het al of niet ontkend heeft. Derhalve kan ook voor het strafrecht de ontkenning geen vereiste zijn voor de aanvaarding van de overspeligheid van het uit een gehuwde vrouw geboren kind¹².

17. Het strafrecht met zijn eigen interpretatieregelen buiten beschouwing gelaten zien we dus dat het gezag van de regel *Pater is est* zich aan de rechter opdringt telkens als hij, bij de toepassing van een rechtsregel, de kwaliteit van de (vaderlijke) afstamming van een persoon dient na te gaan doordat die kwaliteit wordt aangewend om er een rechtsgevolg aan te verbinden. Daarmee zijn tevens de grenzen omschreven van de materies die door het imperatief karakter van die regel beheerst worden.

18. Wanneer nu in een procedure tot echtscheiding op basis van de feitelijke scheiding van de echtgenoten gedurende minstens tien jaar (voorafgaand aan het tijdstip van de aanbieding van het inleidend verzoekschrift) de geboorte gedurende deze periode van een kind dat door de man niet is ontkend ter discussie wordt gesteld, dan staat de rechter geenszins voor de toepassing van een rechtsregel die aan de kwaliteit van de afstamming een bepaald rechtsgevolg verbindt. Dit ware wel het geval indien de wet zou bepalen — *quod non* — dat de vordering tot echtscheiding afgewezen dient te worden indien gedurende de vereiste periode van feitelijke scheiding een wettig (door de echtgenoot niet ontkend) kind geboren is.

19. Het staat de verweerder in het echtscheidingsgeding natuurlijk vrij met alle middelen¹³ te bewijzen dat de door de eisende echtgenoot aangevoerde periode

van tien jaar feitelijke scheiding onderbroken werd door een periode van verzoening (ook het openbaar ministerie kan dit in zijn advies opwerpen). Een van de elementen om die periode van verzoening te bewijzen kan nu bestaan in het bewijs van de verwekking van een kind door de echtgenoot, waardoor meteen het bestaan hebben van geslachtsbetrekkingen tussen de echtgenoten in de bedoelde periode bewezen is¹⁴. Hiertoe kan de verweerder evenwel niet volstaan met het juridisch statuut van het in de bedoelde periode geboren kind aan te voeren. De realiteit van de verwekking van het kind door de echtgenoot zal aldus ter discussie gesteld worden. De eiser kan in dat geval immers dit verweer beantwoorden door het bewijs voor te brengen van de onmogelijkheid van het vaderschap van de echtgenoot, of van feiten die het vaderschap van de echtgenoot onwaarschijnlijk en/of het vaderschap van een andere man waarschijnlijk maken.

20. De vraag of de rechter rekening kan houden met feiten die in tegenstrijd zijn met het vaderschap dat volgens de wet aan de man wordt toegekend, moet immers bevestigend beantwoord worden. De staat van het kind wordt in deze betwisting geenszins ter discussie gesteld. Het noodzakelijke respect voor deze staat verzet zich geenszins tegen elke revelatie m.b.t. de feitelijke omstandigheden waarin de conceptie van het kind heeft plaatsgehad.

De dubbelzinnigheid die aldus bestaat door het naast elkaar bestaan van een juridisch vaderschap van de echtgenoot en een feitelijk vaderschap van een derde, vloeit niet voort uit de vaststellingen die de rechter ter zake doet maar uit de feiten zelf, die nu eenmaal niet steeds in overeenstemming zijn met het door de wetgever ingesteld vermoeden. Een dergelijke tweeslachtigheid is trouwens het lot van elk niet ontkend wettig kind wiens feitelijke overspelige afstamming duidelijk is (Derouaux, *o.c.*, nr. 17)¹⁵. De beslissing van de rechter die aanvaardt rekening te houden met het feite-

¹⁴ Er moet worden opgemerkt dat zelfs indien de realiteit van de geslachtsbetrekkingen tussen de echtgenoten vaststaat — al of niet bewezen door de verwekking van een kind door de echtgenoot — dit nog niet voldoende is om de echtscheidingsvordering af te wijzen. Voorbijgaande betrekkingen tussen de echtgenoten, al of niet in het kader van een poging tot verzoening, staan de materialisatie van de tienjarige feitelijke scheiding niet in de weg. Het hangt ervan af of er al dan niet een werkelijke verzoening tussen de echtgenoten heeft plaatsgehad: het subjectieve element is ter zake doorslaggevend (RIGAUX, I, *Mise à jour*, 1978, nrs. 180-181; RENCHON, «A propos de l'article 232 nouveau du Code civil: un arrêt important de la cour d'appel de Bruxelles», *J.T.*, 1977, 89-97, nr. 26). Ook dit facet werd door de eerste rechter uit het oog verloren: de rechtbank leidde uit het (volgens haar vaststaand) feit dat de echtgenoten tot verwekking van het kind samen zijn geweest af dat er aldus een periode van verzoening tussen hen is geweest.

¹⁵ Deze tweeslachtigheid is daarenboven nog slechts voorlopig aangezien door de verandering die de W. 1 juli 1974 heeft aangebracht in art. 331, 2e lid, B.W. een dergelijk tijdens de feitelijke scheiding (die de basis tot het toelaten van de echtscheiding vormt) geboren kind, na het van kracht worden van de echtscheiding, door de werkelijke vader erkend en in voorkomend geval gewettigd zal kunnen worden — zie verder.

¹² M.b.t. de toepassing van art. 396, 3e lid, Sw. is voor deze stelling, naast andere argumenten, ook nog de teleologische interpretatie van dit artikel in te roepen.

¹³ Behalve door bekentenis of eed (art. 1270bis Ger. W.).

lijk vaderschap, bevat geen enkele contradictie die niet reeds in feite voorhanden is : het gebrek aan overeenstemming tussen wettelijk en feitelijk vaderschap wordt niet door de rechter gecreëerd (Derouaux, o.c., nr. 20).

21. Een problematiek die nauw verwant is met die welke hier aan de orde is, is de volgende : is het toegelaten in een echtscheidingsprocedure op grond van bepaalde feiten, het overspel van de vrouw af te leiden uit de geboorte van een niet ontkend wettig kind dat duidelijk in overspel verwekt is ? Het Hof van Beroep te Luik was in een arrest van 10 mei 1972 van mening, in tegenstelling tot de eerste rechter, dat de regel dat een gehuwde vrouw (behoudens ontkenning) slechts een wettig kind ter wereld kan brengen er zich tegen verzet dat een dergelijke afleiding in rechte gemaakt wordt (Hof Luik, 10 mei 1972, *R.C.J.B.*, 1977, 64, noot Derouaux, *Jur. Liège*, 1972-73, 9, *J.T.*, 1973, 99). Terecht werd deze uitspraak bekritiseerd : immers, ook in deze kwestie staat de afstamming van het kind niet ter discussie, en kan niets de rechters ervan weerhouden rekening te houden met feiten die niet in overeenstemming zijn met de juridisch vastgestelde afstamming (Derouaux, o.c., ; Vieujean, «Examen de jurisprudence (1970 à 1975) — Personnes», *R.C.J.B.*, 1978, 281 e.v., nr. 96).

22. De stelling dat met een met het wettelijk vaderschap strijdig feitelijk vaderschap door de rechters rekening kan worden gehouden voor zover daardoor de afstamming van het kind niet in het gedrang wordt gebracht, werd onlangs nadrukkelijk bevestigd door het Hof van Cassatie (Cass., 6 juni 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 1066, noot A.T. ; *Pas.*, 1975, I, 964, noot A.T. ; *J.T.*, 1976, 245 ; *R.C.J.B.*, 1976, 283, noot Rigaux)¹⁶. De betwisting betrof de vordering van een vrouw tegen haar gewezen concubin, bij wie ze tijdens haar huwelijk drie kinderen kreeg die door haar echtgenoot niet werden ontkend, strekkende tot betaling van een bijdrage in de opvoedings- en onderhoudskosten van haar kinderen, dit op basis van diens in een civielrechtelijke verbintenis omgezette natuurlijke verbintenis tot onderhoud van de door hem verwekte kinderen. Het Hof van Beroep te Brussel wees de eis van de moeder af, o.m. op grond van de overweging «dat het de moeder van wettige kinderen verboden is het wettelijk vermoeden van vaderschap aan te vechten om tot het bestaan van een andere afstamming te doen besluiten»

(overgenomen in de uiteenzetting van het middel van eiser tot cassatie). Het Hof van Cassatie vernietigt het bestreden arrest. Het overweegt o.m. dat de rechter, door een in een civielrechtelijke verbintenis omgezette morele plicht tot onderhoud en opvoeding in hoofde van een man te bekrachtigen, het wettelijk vermoeden van vaderschap van de (toenmalige) echtgenoot van de vrouw geenszins aantast, «vermits die verbintenis uitsluitend het onderhoud en de opvoeding van de kinderen en niet hun afstamming betreft».

Deze stelling van de cassatierechter verdient volkomen instemming (in dezelfde zin : Rigaux, noot bij Cass., 6 juni 1975, *R.C.J.B.*, 1976, 285 e.v., nr. 22 ; Delva, vol. 2 B, p. 317 ; anders : Delnoy, o.c., nr. 14)¹⁷. In zijn andersluidende conclusie voerde de advocaat-generaal Tillekaerts evenwel aan dat, hoewel de vordering gestoeld op een vrijwillig aangegane verbintenis geen nieuwe afstamming voor het kind oplevert, hij zijn bestaansreden vindt in het aangevoerd feitelijk en waarschijnlijk geacht vaderschap, zodat hij als surrogaat van een ontkenning van vaderschap strijdig is met de gebiedende bepaling van art. 312 B.W. en met de regel van openbare orde dat de ontkenning alleen door de wettige vader kan worden ingesteld (zie bij Cass., 6 juni 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 1066, noot 1 op p. 1069). Deze stelling van het openbaar ministerie gaat evenwel niet op : enerzijds verdwijnen de verplichtingen van de wettelijke vader niet doordat de verbintenis die de verwekker vrijwillig opgenomen heeft door de rechter bekrachtigd wordt, en anderzijds wordt de dubbelzinnigheid die hier voorhanden is, niet teweeggebracht door deze bekrachtiging door de rechter, maar is dit een situatie die sowieso aanwezig is en veroorzaakt wordt door de rigiditeit van de regels die de afstamming beheersen.

De oplossing zou evenwel anders zijn indien het zou gaan om een onderhoudsvordering ingesteld op basis van art. 340b B.W. door een niet ontkend wettig kind tegen zijn verwekker (met de termen van de wet gezegd : tegen degene die, gedurende het wettelijk tijdperk der bevruchting, met zijn moeder gemeenschap heeft gehad). Hoewel ook de vordering op grond van art. 340b de afstamming niet vaststelt (Cass., 22 februari 1968, *Arr. Cass.*, 1968, 829) kan deze vordering niet worden uitgeoefend door een kind wiens afstamming aan vaderszijde vaststaat (aldus een unanieme rechtsleer ; referenties : noot A.T. bij Cass., 6 juni 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 1066 op p. 1067 ; *adde* : Delva, Vol. 2 B, p. 319 ; Delnoy, o.c., nr. 13 ; Vieujean, o.c., nr. 162 ; m.b.t. een wettig niet-ontkend kind : Rb. Marche-en-Famenne, 8 november 1969,

¹⁶ Anders : MOREAU-MARGRÈVE en DELNOY, «L'interprétation par le juge belge des règles écrites de droit civil et commercial, *J.T.*, 1979», 17-25, op p. 22, die van mening zijn dat, door te overwegen dat de onderhoudsverplichting die door de «feitelijke vader» t.a.v. zijn kinderen werd onderschreven geen betrekking heeft op hun afstamming, het Hof van Cassatie geen stelling wou nemen in de discussie aangaande het samengaan van wettelijk en feitelijk vaderschap.

¹⁷ Het Hof van Cassatie neemt hiermee de houding over die voorheen door het Franse Hof van Cassatie in een gelijkaardig geval werd aangenomen : Cass. fr. (civ.), 8 december 1959, *D.*, 1960, 241, noot SAVATIER ; *J.C.P.*, 1960, II, 11566, noot MARTIN ; *S.*, 1960, 139, noot F.L.

Jur. Liège, 1969-70, 94). Weliswaar houdt art. 340b geen vordering van staat in, maar er ontstaan toch rechtsgevolgen m.b.t. de staat van de betrokkene (huwelijksbeletselen : art. 341c B.W.)¹⁸ die met name met de staat van wettig kind onverenigbaar zijn. Daarenboven behoudt art. 340b deze onderhoudsuitkering uitdrukkelijk voor aan natuurlijke kinderen, zodat over de uitsluiting van niet ontkende wettige kinderen geen discussie kan bestaan. De incompatibiliteit van de onderhoudsvordering van art. 340b met een op basis van de regel *Pater is est* vastgestelde afstamming vindt trouwens een discrete steun in het cassatiearrest van 6 juni 1975 (Rigaux, o.c., nr. 15). Het is trouwens ook het standpunt dat onder het oude Franse afstammingsrecht door het Franse Hof van Cassatie werd ingenomen (Cass. fr. (civ.), 20 mei 1969, D., 1969, 429, noot Colombet ; J.C.P., 1969, II, 16113, noot Blin)¹⁹.

III. De wet van 1 juli 1974

23. De wetgever heeft de echtscheidingswet van 1 juli 1974 te baat genomen om een ermee samenhangend aspect van het afstammingsrecht te wijzigen. Tijdens de eerste behandeling in de senaatscommissie voor de Justitie van het wetsvoorstel m.b.t. de echtscheiding op grond van feitelijke scheiding vestigde de minister van Justitie de aandacht op het probleem van de wettiging van de overspelige kinderen geboren in de periode van de feitelijke scheiding. In zijn versie van 1958 liet art. 331, 2e lid, B.W. de wettiging toe van in overspel verwekte kinderen geboren meer dan 300 dagen na het zogenaamd proces-verbaal van niet-verzoening bij het begin van een echtscheidingsprocedure. Het leek de minister redelijk, nu deze nieuwe echtscheidingsgrond werd ingevoerd, die termijn van 300 dagen in dat geval te laten aanvangen op het tijdstip waarop de feitelijke scheiding is ingegaan²⁰. Deze toevoeging aan het 2e lid van art. 331 B.W. werd aanvaard zonder dat erover enige discussie plaats had (*Parl. Besch., Senaat*, 1970-71, nr. 38, verslag namens de

commissie voor de Justitie (= eerste verslag Rombaut), p. 14-15).

De regels i.v.m. de ontkenning van vaderschap werden door de W. 1 juli 1974 niet aangepast (m.n. werd er geen gelijklopende versoepeling aangebracht in art. 313, 2e lid, B.W.). De wettiging, alsook de erkenning door de feitelijke vader (zie art. 335 B.W. dat verwijst naar art. 331), van de overspelige kinderen die verwekt zijn tijdens de feitelijke scheiding op grond waarvan de echtscheiding is verkregen, is evenwel mogelijk zonder dat voorafgaand een ontkenning van vaderschap vereist is (Rigaux, I, *Mise à jour*, nr. 230 ; De Busschere, *De feitelijke scheiding der echtgenoten*, 1978, p. 308 ; anders : Delva, vol. 2 B, p. 234).

24. Wanneer de wetgever aldus de mogelijkheid heeft geschapen om een niet ontkend wettig kind dat in feite in overspel verwekt is te erkennen of te wettigen na de voltrekking van de echtscheiding toegestaan op grond van art. 232 B.W., dan betekent dit uiteraard dat de geboorte van een niet ontkend wettig kind gedurende de tienjarige periode van feitelijke scheiding op zichzelf onmogelijk een beletsel kan vormen voor de toekenning van de echtscheiding op die grond.

IV. Recente rechtspraak en rechtsleer

25. In de gepubliceerde rechtspraak zijn reeds een paar uitspraken te vinden i.v.m. de toelaatbaarheid van de echtscheiding op grond van tien jaar feitelijke scheiding wanneer de vrouw gedurende die periode een kind ter wereld heeft gebracht dat niet ontkend werd. Alle stellen zij dat de geboorte van een kind, wiens vaderlijke afstamming vaststaat op basis van de regel *Pater is est*, het toelaten van die echtscheiding niet in de weg staat (Rb. Brussel, 18 april 1977, *Rev. trim. dr. fam.*, 1978, 258, noot Hiernaux ; ook besproken bij Poitevin en Hiernaux, *J.T.*, 1977, 513 e.v., nr. 19 ; Rb. Aarlen, 16 december 1977, *Jur. Liège*, 1977-78, 267).

26. Ook de auteurs die zich over deze problematiek reeds hebben uitgesproken vinden dat de geboorte van een niet ontkend wettig kind geen element is dat het bewijs van een tienjarige feitelijke scheiding in de weg staat (Rigaux, I, *Mise à jour*, nr. 182, die nog een vonnis van de Rb. Brussel van 27 januari 1977 aanhaalt ; Hiernaux, noot bij Rb. Brussel, 18 april 1977, *Rev. trim. dr. fam.*, 1978, p. 261).

Patrick SENAEVE

¹⁸ Dit heeft er auteurs als DE PAGE trouwens toe gebracht om te stellen dat deze vordering onbetwistbaar gebaseerd is op de afstamming (I, nr. 1199).

¹⁹ Op te merken valt dat het nieuwe Franse afstammingsrecht deze vordering (nu «action à fins de subsidies» genoemd) wel toelaat in hoofde van het niet ontkend wettig kind voor zover diens staat van wettig kind niet gestaafd wordt door een bezit van staat (art. 342-1 Franse Code civil, zoals ingevoegd door de W. 3 januari 1972).

²⁰ Met het oog daarop werd in art. 1269 Ger. W. bepaald dat het tijdstip waarop de feitelijke scheiding een aanvang heeft genomen vermeld dient te worden in het beschikkend gedeelte van het echtscheidingsvonnis.

DE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE OUDERS VOOR DE VERKEERSOVERTREDINGEN VAN HUN MINDERJARIGE KINDEREN — WET EN WERKELIJKHEID

De aansprakelijkheid van de ouders is een van die begrippen die, ten gevolge van een steeds breder wordende kloof tussen wet en werkelijkheid, sterk op de helling staat en duidelijk aandacht en herziening opeist.

De wet

1. Art. 67 van het K.B. van 16 maart 1968 betreffende de politie op het wegverkeer bepaalt: Zij die overeenkomstig art. 1384 B.W. burgerrechtelijk aansprakelijk zijn voor schadevergoeding en kosten, zijn insgelijks aansprakelijk voor de geldboete. Met die personen wordt gelijkgesteld de voogd, wat betreft de misdrijven begaan door zijn ongehuwde, bij hem inwonende pupillen.

Het oude artikel 1384 B.W. luidde: De vader, en de moeder na het overlijden van de man, zijn aansprakelijk voor de schade veroorzaakt door hun minderjarige kinderen die bij hen inwonen (...). De hierboven geregelde aansprakelijkheid houdt op, indien de ouders bewijzen dat zij de daad welke tot die aansprakelijkheid aanleiding geeft, niet hebben kunnen beletten.

De wet van 6 juli 1977 heeft die bepaling gewijzigd in volgende voege: De vader en de moeder zijn aansprakelijk voor de schade veroorzaakt door hun minderjarige kinderen.

2. De wettelijke situatie waarin de ouders zich thans bevinden, laat zich derhalve als volgt resumeren:

a. Voortaan zijn de beide ouders samen aansprakelijk voor schade, boeten en kosten. Nergens preciseert de wetgever of het een solidaire, dan wel een aansprakelijkheid «in solidum» betreft, zodat de betwisting nopens dit punt onopgelost blijft. Het praktisch belang van dit onderscheid is echter uitermate gering, wat wellicht verklaart dat rechtspraak en rechtsleer er weinig aandacht aan besteden (zie hierover Corr. Charleroi, 10 februari 1953, *J.T.*, 1953, 567, met noot van A.A. Gillieaux; R. Kruithof, «Aansprakelijkheid van andermans daad», nr. 9, *R.W.*, 1978-79, 1399).

b. Deze aansprakelijkheid betreft eveneens de niet-inwonende minderjarige kinderen.

c. Ze is gebaseerd op een vermoeden «*Juris tantum*» dat eventueel kan worden weerlegd wanneer de ouders bewijzen dat ze de daad van de minderjarige niet konden beletten.

De werkelijkheid

3. De aansprakelijkheid der ouders stoelt dus op art. 1384 B.W., dat reeds anderhalve eeuw standhoudt met slechts één enkele wijziging: de wet van 6 juli 1977, die de essentie zelf van het schuldvermoeden intact liet en de toepassing ervan nog scherper stelde. Gedurende anderhalve eeuw was de «bonus pater familias» de trots van wetgever en rechtspraak. Hij troonde als een heerser hoog boven zijn gezin. Hij hanteerde als een goochelaar de touwtjes, en aan ieder touwtje bengelde een minderjarige zoon of dochter. Een ideale opvoeding en een feilloze bewaking bij dag en nacht, waren de peilers die het vertrouwen van de wetgever schraagden.

4. In de loop der jaren, niet het minst gedurende het laatste kwart-eeuw, heeft de klassieke «pater familias» ten gevolge van een gewijzigde en verstoorde sociale en familiale verhoudingen, zoveel knock-outs moeten incasseren, dat de prachtfiguur van de heerser vaak een vermoeide grijsaard geworden is, die de enorme verwachtingen van de wetgever niet langer waar kan maken. Rechtbanken en hoven worden, willens of onwillens, met de juridische neus op deze bittere werkelijkheid geduwd en voelen zich vaak verveeld en verdeeld. De ouders, steeds scherper geconfronteerd met de emancipatieperikelen van hun gezin, klampen zich vast aan de reddingsboei hun toegeworpen door het laatste lid van art. 1384 B.W. en trachten te bewijzen dat ze in de onmogelijkheid zijn de touwtjes nog veilig te hantieren en de daad van de minderjarige te beletten.

De reactie van de rechtspraak

5. Tot circa 1927 pasten rechtspraak en rechtsleer het schuldvermoeden onverbiddelek toe zolang de ouders het bewijs niet leverden van een feilloze opvoeding en bewaking van de minderjarige.

Een vonnis van de Rb. Antwerpen van 9 december 1927 (*Pas.*, 1928, III, 105) oordeelde dat een dergelijke dubbele taak een te zware last was voor de ouders, en verbond het schuldvermoeden aan een verzuim in de plicht van *bewaking* zonder verder aandacht te besteden aan de plicht van opvoeding. Het was een eerste belangrijke barst in de klassieke vesting van de dubbele verplichting. Wilde de schadelijder zich toch beroepen

op een foutieve opvoeding, dan diende hij deze te bewijzen samen met het oorzakelijk verband met de schade.

Het Hof van Cassatie bekrachtigde voor de eerste maal deze zienswijze bij arrest van 9 juli 1934 (*Pas.*, 1934, I, 352).

Deze nieuwe opvatting werd evenwel door rechtspraak en rechtsleer op gemengde gevoelens onthaald. (Zie hierover G. Boumal, «De la responsabilité des parents», *R.G.A.R.*, 1952, 4979, met talrijke referenties).

Er heerste een gevoel van onzekerheid dat aanleiding gaf tot een stijgende verwarring. Iedere rechtbank die met een feitelijke situatie werd geconfronteerd, zocht een eigen oplossing en gaf een eigen interpretatie aan de theorie der dubbele verplichting.

De feitenrechters zochten een juridisch alibi om hun eigen opvatting te staven, ofwel in de foutieve bewaking alleen, ofwel in de foutieve opvoeding, ofwel in beide samen. De groeiende verwarring betrof niet alleen het aanvaarden of het verwerpen van de dubbele fout maar tevens de inhoud zelf van de verplichting van bewaking of opvoeding.

6. Ter illustratie de volgende bloemlezing uit de rechtsleer.

Tijdens het spel van een groep kinderen ontstond een twist waarbij de kinderen elkaar met zand, stenen en andere voorwerpen bekogelden. Eén werd gekwetst. Het Hof van Beroep te Brussel oordeelde dat het werpen van een verfbus tijdens een dergelijk heftig spel door een bende elfjarige jongens uit dezelfde buitenbuurt tijdens de vakantieperiode geenszins getuigt van een verkeerde of ontoereikende opvoeding van het kind dat de bus heeft gegooid, terwijl het feit dat het ongeval plaats had in de onmiddellijke omgeving van hun woning, niet wees op een onvoldoende bewaking vanwege de ouders (Hof Brussel, 24 december 1970, *R.W.*, 1970-71, 1144).

Anderzijds oordeelde een rechtbank, dat het enkel feit dat een kind van elf jaar op straat op een stuk hout schopte en een fietser raakte, duidelijk een foutieve opvoeding van de ouders impliceerde (Vred. Beauraing, 24 maart 1971, *R.G.A.R.*, 1971, 8655), terwijl volgens het Hof van Beroep te Luik het een fout van opvoeding en bewaking in hoofde van de moeder betrof, toe te laten aan haar kinderen van 10 en 11 jaar op de openbare weg met een bal te spelen, een spel dat als gevaarlijk wordt bestempeld (Hof Luik, 24 mei 1966, *R.G.A.R.*, 1968, 7973).

7. Oordelend over het tragisch geval van een minderjarige die een moord had gepleegd, besliste de jeugdkamer van het Hof van Beroep te Gent bij arrest van 14 mei 1970, dat de vader ontsnapte aan het foutvermoeden daar uit de feiten bleek dat hij zijn zoon naar een goede school had gestuurd, zijn uitslagen volgde, hem verbood omgang te hebben met kinderen van minder goed gedrag, hem buiten school zo weinig

mogelijk op straat liet komen en nooit had kunnen vermoeden dat zijn zoon in staat zou zijn een dergelijke afschuwelijke moord te plegen. Het Hof van Cassatie verwierp het cassatieberoep van de burgerlijke partij, met de vaststelling dat de feitelijke gegevens in het bestreden arrest vermeld, inderdaad op een ideale opvoeding wezen die het foutvermoeden uitschakelde (*Cass.*, 12 januari 1971, *Arr. Cass.*, 1971, 452).

Bij de lezing van dit arrest rijst enerzijds de vraag of het hier geen geval van overbescherming betrof, wellicht even gevaarlijk als een verwaarlozing. Anderzijds wekt het het gevoel dat de rechtspraak, ten onrechte, steeds dezelfde vage en theoretische criteria zoals de goede school, de controle van de resultaten, de verboden omgang met slechte makkers, blijft hanteren als waren deze criteria de sleutel van de ideale opvoeding en de enige rem tot het plegen van misdrijven. Bewijst het tragisch gebeuren niet dat deze elementen onvoldoende zijn om door te dringen tot de diepere roerselen van het zieleleven van een minderjarige, in wiens brein plannen kunnen groeien en rijpen die niemand vermoeden noch verhinderen kan en die plots tot uitbarsting komen? Betreft het hier geen artificiële begrippen, waarmee we ons juridisch geweten sussen, terwijl we vergeten dat we vaak op een levensvreemde golfengte zijn ingeschakeld?

Verkeersovertreedingen

8. Inzake verkeersinbreuken gepleegd door de minderjarigen schijnt zich wel de opvatting te handhaven dat het schuldvermoeden, zoniet uitsluitend, dan toch in overwegende mate een fout in de bewaking betreft, evenwel beperkt tot «een redelijke bewaking aangepast aan de vereisten en de gebruiken van het moderne maatschappelijk leven» (Hof Luik, 25 februari 1968, *R.G.A.R.*, 1972, 8790), of een bewaking die allerminst bestendig, ononderbroken en effectief kan zijn, maar die op menselijke en redelijke wijze moet worden geïnterpreteerd in verband met het werkelijke leven (Hof Luik, 1 januari 1953, *R.G.A.R.*, 1953, 5219).

Achter die arresten schuilt natuurlijk een telkens verscheidene feitelijke situatie.

Zo oordeelde het Hof van Beroep te Brussel dat het besturen van een sportwagen door een meisje van 20 jaar, conform is met de thans aanvaarde gebruiken, waarbij het zoeken naar een eventuele fout in opvoeding en bewaking geen zin meer heeft (Hof Brussel, 20 januari 1965, *R.G.A.R.*, 1965, 7510; in dezelfde zin: Krijgsraad Luik, 26 november 1963, *R.G.A.R.*, 1964, 7200, met belangrijke noot en verwijzing naar rechtspraak).

9. Soms wordt een subtiel onderscheid gemaakt. Het Hof van Beroep te Luik oordeelde dat de ouders geen fout van bewaking begaan als ze hun kind van zes

jaar toelaten per fiets naar school te rijden wanneer het landelijke wegen betreft (Hof Luik, 17 mei 1962, R.G.A.R., 1963, 7042). Zelfs bij ideale bewaking — aldus het arrest — kunnen de ouders eventuele onvoorziene fratsen, eigen aan de leeftijd van een kind, niet verhinderen.

De Burgerlijke Rechtbank te Verviers besliste dat de ouders een fout van bewaking begingen door hun zoon van negen jaar per fiets naar school te laten rijden wanneer hij wegen van belangrijk en druk verkeer moest volgen (Rb. Verviers, 18 december 1967, R.G.A.R., 1969, 8174, met noot).

De meeste feitenrechters hechten evenwel geen belang aan dit subtiel onderscheid en oordelen algemeen dat de toelating om per fiets naar de school of het werk te gaan, geen bewakingsfout impliceert (zie o.m. Rb. Antwerpen, 5 februari 1959, R.G.A.R., 1961, 6782 ; Rb. Bergen, 4 mei 1966, R.G.A.R., 1966, 7737, met noot ; Hof Brussel, 24 februari 1951, R.G.A.R., 1954, 5403) ; tenzij bepaalde feitelijke omstandigheden op een duidelijke nalatigheid bij de ouders wijzen, b.v. wanneer ze toelaten dat het kind een fiets berijdt die niet aangepast of te groot is voor de leeftijd van het kind en dus moeilijker bestuurbaar (Vred. Peer, 28 juni 1955, R.G.A.R., 1955, 5601).

10. Sommige rechters grepen terug naar de theorie van de foutieve opvoeding en oordeelden dat de ouders de specifieke verplichting hebben hun kinderen de elementaire normen van het verkeersreglement aan te leren (zie o.m. Vred. Kortrijk, 6 augustus 1957, R.W., 1957-58, 1362 ; Rb. Dinant, 3 april 1962, J.T., 1962, 556 ; Vred. Doornik, 29 januari 1974, R.G.A.R., 1974, 9240).

Een gedeelte van de rechtsleer beaamt deze zienswijze en acht het normaal dat de verplichting van degelijke opvoeding eveneens bevat : het inprenten van de eerbied voor de naleving van de normen van de wegcode (zie o.m. de noot van S. Rouffy in R.G.A.R., 1962, 6908).

Een dergelijke opvatting is stellig verantwoord, doch hoever reikt die verplichting van «opvoeding» en wat betekent ze in concreto ? Moeten de ouders iedere morgen steeds opnieuw hun zoon de les spellen en tot voorzichtigheid en fair-play aanmanen ? Benadrukken, dat hij uiterst rechts, niet te vlug en niet te traag en zeker niet door het onranje licht mag rijden ? Zal die dagelijkse homelie geen verkeerd effect van wrevel verwekken ? Moeten de ouders na een vermoeiende dagtaak zelf eerst de recente evolutie van de rechtspraak of de interpretatie van het al dan niet absoluut karakter van de prioriteit bestuderen en resumeren voor hun kinderen ? Hun duidelijk maken welke politierechter het dragen van de veiligheidsgordel als verplicht beschouwt en wie er anders over denkt ? Het best ware een dergelijk glibberig terrein niet te ver te betreden en de ouders niet tot wanhoop te drijven.

De reactie van het Hof van Cassatie

11. In verschillende arresten heeft het Hof van Cassatie het strakke standpunt van het arrest van 9 juli 1934 prijsgegeven en opnieuw het klassieke stelsel van de dubbele verplichting aangenomen. Het betrof telkens gevallen waar de minderjarige een verkeersinbreuk had gepleegd.

Arrest van 10 juli 1950 (J.T., 1950, 588) : een minderjarige had schade berokkend op een ogenblik dat hij niet onder de bewaking stond van de ouders maar onder het gezag van een meester, aan wie hij schade toebrengt. De feitenrechter had de verantwoordelijkheid van de ouders afgewezen met de enkele beschouwing, dat zij zeker geen fout in de bewaking hadden gepleegd en zonder aandacht te besteden aan hun plicht van opvoeding. Het Hof van Cassatie vernietigde dit arrest en preciseerde dat de foutieve bewaking niet de enige grondslag was van het schuldvermoeden en dat ook het vermoeden van foutieve opvoeding behandeld moest worden.

Arrest van 25 mei 1964 (R.G.A.R., 1965, 7390) : een minderjarige had met toelating van zijn ouders een filmvoorstelling bijgewoond, maar had daarna tal van cafés bezocht en een ongeval veroorzaakt, op een ogenblik dat hij met toestemming van een caféhouder diens wagen bestuurde. De vader was die nacht op reis en de moeder op rust. De feitenrechter had geoordeeld dat er weliswaar geen fout van bewaking in hoofde van de ouders was maar wel een fout van opvoeding. Het cassatieberoep van de ouders werd verworpen. In een reeks recente arresten heeft het Hof van Cassatie deze stelling opnieuw en met klem aangenomen en er de feitenrechters op gewezen, dat ze bij de beoordeling van het schuldvermoeden niet alleen de fout in de bewaking mochten onderzoeken maar eveneens de fout in de opvoeding moesten nagaan.

Zie o.m. : Cass., 12 januari 1971, *Pas.*, 1971, I, 434 ; 15 april 1971, *Pas.*, 1971, I, 726 ; 23 november 1971, *Pas.*, 1972, I, 303 ; 28 oktober 1971, J.T., 1972, 84.

Het arrest van 9 juli 1934 blijkt dus een eendagsvlieg te zijn geweest.

Een nieuw geluid : de uitschakeling van het dubbele schuldvermoeden wegens de aard zelf van de feiten.

12. In een arrest van 25 februari 1969 (R.G.A.R., 1972, 8790) heeft het Hof van Beroep te Luik een verrassend nieuw standpunt ingenomen. Het betrof een verkeersongeval veroorzaakt door een minderjarige, die een wagen bestuurde tegen een op zichzelf niet overdreven snelheid van 80 à 90 km per uur, op een vochtig wegdek slipte en tegen een huisgevel te pletter reed. Het hof oordeelde dat de aard van de feiten en de geringe verkeersovertreding gepleegd door de minderjarige, op zichzelf alle verder onderzoek nopens een eventuele fout in de bewaking of opvoeding in hoofde

van de ouders overbodig maakten en dat het schuldvermoeden ab initio mocht worden uitgeschakeld.

Een dergelijke zienswijze is niet onredelijk en zeker moedig doch, tot zulke summier motivering beperkt, loopt ze zeker het risico van vernietiging door het Hof van Cassatie. Ze verwacht blijkbaar twee verschillende aspecten: enerzijds de fout van de minderjarige en anderzijds het schuldvermoeden ten laste van de ouders. De aard van de fout van de minderjarige, hoe onbenullig ook, mag niet automatisch leiden tot de uitschakeling van het schuldvermoeden bij de ouders. Zoals anderzijds de fout van de minderjarige zeer zwaar kan zijn, b.v. flagrante miskennen van de voorangsregels, terwijl blijkens de elementen van het gerechtelijk onderzoek misschien ten laste van de ouders geen enkele fout in de bewaking of opvoeding bestaat.

Die zienswijze zal trouwens een bron worden van nieuwe verwarring, want waar ligt de grens tussen de onbenullige en de zware fout en voor welke overtredingen zal men de ouders niet of wel ter verantwoording roepen?

Het arrest van het Hof van Beroep te Luik werd blijkbaar niet aan de controle van het Hof van Cassatie onderworpen, maar reeds vroeger had dit Hof bij arrest van 5 augustus 1952 (*Pas.*, 1952, I, 215) als onwettig bestempeld de argumentatie van een arrest waarbij de zware aard van de fout van de minderjarige ipso facto als bewijs van foutieve opvoeding van de ouders werd aanvaard. Het standpunt van het arrest van 25 februari 1969 werd trouwens door de rechtsleer vrij ongunstig onthaald (zie o.m. M. Grossman, *R.G.A.R.*, 1972, 8790).

De leemten van het gerechtelijk onderzoek

13. De feitenrechter die de aansprakelijkheid van de ouders wil weren, mag dus de aard van de feiten zelf niet als basis voor zijn motivering nemen, maar moet steun zoeken in de feitelijke gegevens van het dossier en o.m. in de inlichtingen door de politie verzameld betreffende de moraliteit van het gezin en van de ouders. Maar hier worden de rechtbanken vaak geconfronteerd met een spijtige leemte, want dit aspect van de zaak wordt zelden uitgediept en zelfs vaak verwaarloosd als overbodig of onnuttig. Gelukkig de feitenrechter die hierover nauwkeurig wordt ingelicht en dan met gerust gemoed en zonder juridische aarzeling de foutvermoedens ten laste van de ouders kan aanvaarden of uitschakelen.

In een recent arrest van het Hof van Beroep te Gent (25 juni 1973. *R.G.A.R.*, 1973, 9122) lezen we volgende beschouwing: «Overwegende dat de vader (gedaagde) zijn burgerrechtelijke aansprakelijkheid ter zake betwist; dat hij terecht reeds in de gegevens van het ook in dit verband zeer nauwkeurig gerechtelijk onderzoek het bewijs haalt van zijn goede opvoeding; dat de plaatselijke politie en de met een speciaal onderzoek belaste afgevaardigde bij de jeugdbescherming

formeel bevestigen, dat hij alles gedaan heeft wat hij kon om zijn kinderen een goede opvoeding te geven; dat de door de zoon gestelde laakbare daad een uitzonderlijk iets schijnt te zijn, dat niet als bewijs geldt van een fout bij de vader in zijn opvoedingsplicht.»

Het betrof, nota bene, de diefstal van een wagen, het sturen zonder verzekering en een aanrijding met dodelijke gevolgen!

Beschikkend over dergelijke elementen, een nauwkeurig gerechtelijk onderzoek en een speciaal enkwet van de jeugdbescherming, kon het hof met gerust geweten en zonder de banbliksems van het Hof van Cassatie te moeten vrezen, het schuldvermoeden dat op de ouders weegt uitschakelen.

14. Wellicht zullen veel magistraten, en niet het minst de politierechters, even het hoofd schudden bij de lezing van dat arrest. In de reeksen ongevallendossiers die ze te behandelen hebben, vinden ze zelden dergelijke kostbare inlichtingen. Het scenario bij de samenstelling van het dossier is eentonig. De magistraat of ambtenaar met het onderzoek belast, stuurt de plaatselijke politie bij de ouders van de minderjarige voor de bevestiging van hun burgerrechtelijke aansprakelijkheid. Zelfs wanneer de ouders zouden aarzelen en zich even bezinnen nopens de juiste inhoud van dat vreemde begrip, zal de agent, zelf onvoldoende bekend met de draagwijdte ervan, hen ertoe bewegen de bekentenis van aansprakelijkheid te tekenen, omdat ze toch niet kunnen ontsnappen aan een zo duidelijke norm en de gevolgen onbenullig zijn... De wijze van opstel van het formulier dat ter ondertekening wordt aangeboden, is trouwens zo opgesteld, dat het moeilijk weigering toelaat.

De bekentenis der ouders sluit het onderzoek af. De zaak wordt voor de rechtbank ingeleid en is een nummer tussen zoveel andere. De ouders worden gedagvaard als aansprakelijk voor boete en kosten, eventueel voor de vergoeding der schade aan derden berokkend en ter zitting verloopt het ritueel verder rimpelloos.

De raadsman van de ouders, zo ze een beroep deden op juridische bijstand, zal zijn pleidooi toespitsen op andere aspecten, zoals de aansprakelijkheid voor het ongeval zelf, de boetebedragen of bijkomende sancties, maar zal zelden de aansprakelijkheid van de ouders zelf op de korrel nemen. Vaak wordt geen woord gerept over het schuldvermoeden ingesteld door art. 1384, noch wordt een bewijsaanbod geformuleerd om het tegendeel te bewijzen.

De rechtbank kan niet anders dan het spel meespelen en in het vonnis, dat de aansprakelijkheid van de ouders vastlegt, een orgelpunt plaatsen achter het scenario. Ergens blijft het een onvoltooide symfonie, maar kon het anders? Alles sluit als een bus. Wanneer de ouders zelf ter zitting verschijnen, opperen ze meestal geen enkel bezwaar tegen hun aansprakelijkheid. Moet de rechtbank dan toch de rustverstoorder gaan spelen en tegen alle elementen en bekentenissen in, de aan-

sprakelijkheid ter discussie stellen of een aanvullend onderzoek bevelen nopens de wijze waarop de ouders zich kwijten van hun plicht van opvoeding en bewaking? Loont het wel de moeite? De inzet is toch maar een boete, wat luttele kosten, en er wachten misschien circa 40 andere zaken op behandeling. Uitstel dient te allen prijze vermeden te worden want het is een woekerplant die het verloop van de volgende zittingen in de war stuurt.

Pas wanneer de bedreiging van een solidaire veroordeling tot zware schadevergoedingen zonder de rugsteun van een verzekering als een onweerswolk de horizon verduistert, zal de verdediger plots opschrikken en verontwaardigd de aansprakelijkheid van de ouders aanvechten, zal er wellicht een sociaal enkwest volgen en zal de rechtbank uiteindelijk met een juridisch verantwoorde motivering de ouders een vrijgeleide geven omdat opvoeding en bewaking rimpelloos waren.

En waarom moet het anders in zoveel andere dossiers, waar het schuldvermoeden ten laste van de ouders even broos maar de inzet minder tragisch was?

15. Wellicht kunnen de magistraten of de ambtenaren van het openbaar ministerie bij de politieparketten ertoe bijdragen deze leemten in het onderzoek der zaak en in het gerechtelijk dossier aan te vullen. In plaats van een agent ten huize van de ouders te sturen met opdracht een formule van bekentenis van aansprakelijkheid te laten tekenen, zou hij kunnen gelast worden inlichtingen in te winnen en te noteren nopens het moraliteitsgehalte van het gezin, de samenstelling ervan, het gedragspatroon van de ouders en de wijze waarop dezen zich kwijten van hun dubbele plicht van opvoeding en bewaking van hun kinderen. Met enkele summier inlichtingen, — het hoeft warempel niet altijd een sociaal enkwest te zijn —, zou zeker kunnen worden volstaan om de rechtbank in staat te stellen met een gerust gemoed het schuldvermoeden te beoordelen.

De wet van 6 juli 1977

16. In het raam van deze uiteenzetting past het nog even de aandacht te vragen voor deze belangrijke en recente wet, waarvan de draagwijdte wellicht nog niet volledig is doorgedrongen tot het bewustzijn van de rechtsbeoefenaars.

De bondige tekst nopens een zo belangrijke aangelegenheid kan de indruk wekken, dat de Wetgevende Kamers bij de goedkeuring ervan, meer aandacht hadden voor de genoegens van de nakende vakantie en zich al te vlug van het probleem hebben afgemaakt. Niets is minder waar, want de lezing van het uitgebreide commentaar van de commissies van de Kamer en de Senaat leert dat het geen improvisatiestukje betreft, maar dat de tekst het eindresultaat was van een grondig me-

ningsverschil tussen de beide wetgevende vergaderingen.

17. De commissie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers stelde voor, de aansprakelijkheid van de ouders te koppelen aan het feit van de «samenwoning» met de minderjarige, en het schuldvermoeden te weren wanneer deze samenwoning in feite of in rechte ophield te bestaan.

Ze staaft deze stelling als volgt: «In een maatschappij waarin talrijke kinderen tussen 16 en 21 jaar in feite niet meer bij hun ouders inwonen, vraagt men zich af op welke grond het zware wettelijk vermoeden ten overstaan van hun ouders zou moeten worden bewaard. Een dergelijk wettelijk vermoeden komt niet meer overeen met de sociologische ontwikkeling van onze bevolking» (zie *Parl. Besch., Kamer, 1974-75*, nrs. 441/1, 2, 3, 4 en 5). Wanneer de ouders gescheiden leefden zou het schuldvermoeden enkel gelden jegens die ouder die, krachtens een beslissing van de vrederechter of de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, het hoederecht over de minderjarige behield, terwijl evenwel de andere ouder aansprakelijk geacht zou worden wanneer het schadefeit zich voordeed gedurende de periode van het feitelijk of juridisch georganiseerd bezoekrecht.

De commissie van de Senaat verwierp dit standpunt en oordeelde dat zulk systeem een onverdiende premie betekende voor de ouder die zijn gezin in de steek liet, en het hoederecht over de kinderen, vrijwillig of bij gerechtelijke maatregel, aan de andere ouder moest laten terwijl misschien zijn eigen gedrag en gebrekkige opvoeding van die kinderen in een dicht of ver verleden aan de bron lagen van het schadeverwekkend feit.

Daarbij had de commissie van de Senaat vooral aandacht voor de belangen van de derde-benadeelde, die de gevolgen niet moest dragen van de scheiding van de ouders. In de hypothese verdedigd door de kamercommissie zou deze derde zijn hoofdelijk verhaal tegen de beide ouders verliezen en dit verhaal enkel behouden tegen één van beiden, vaak de minstvermoggende.

18. De senaatscommissie heeft dan ook haar eigen standpunt gehandhaafd en haar voorstel werd uiteindelijk door de beide kamers beaamd: de beide ouders zijn aansprakelijk, onverschillig of ze al dan niet met de minderjarige samenwonen.

Weliswaar, aldus het commentaar van de senaatscommissie, betreft het nog steeds een vermoeden «*juris tantum*». Iedere ouder of beiden kunnen pogen het schuldvermoeden af te wentelen, zich beroepend op de bijzondere feitelijke omstandigheden zoals de scheiding der ouders, de feitelijke afzonderlijke woonplaats der kinderen, enz.

Uiteindelijk heeft de wetgever dus zijn heil gezocht bij de rechterlijke macht en zijn vertrouwen gesteld in

een menselijke benadering van het probleem door de rechter die over het schuldvermoeden moet oordelen.

19. Het zou de moeite lonen de standpunten van de beide commissies in een afzonderlijk debat of artikel nader te ontleden want het betreft uiteindelijk toch een belangrijk stuk actueel en levend recht.

Wel kan men even de vraag stellen waarom de wetgever de kans niet heeft benut om het bestaande euvel, het zo betwistbaar schuldvermoeden, te amenderen in plaats van het uit te breiden tot extreme gevallen die vroeger aan het vermoeden ontsnapten: waar kinderen alle normaal contact met één ouder of met beiden verloren hebben en afzonderlijk wonen. Zulks roept het beeld op van de aannemer die een nieuwe verdieping optrekt op een gebouw waarvan de grondvesten door zilt of ouderdom verkankeren en met moeite het oude bouwwerk kunnen schragen.

Een voorstel van wijziging: de verwijdering van het wettelijk schuldvermoeden

20. Is het niet voor iedereen duidelijk dat de ideeën van de wetgever die de grondvesten vormden van art. 1384, hopeloos zijn voorbijgestreefd en dat er geen terugkeer meer mogelijk is? Waarom nog steeds de verouderde fictie van het schuldvermoeden ten laste van de ouders handhaven? En waarom dit ellendig schuldvermoeden nog steeds ankeren in een fout in de opvoeding en bewaking, begrippen die volkomen vreemd zijn aan het recht en door iedere rechtbank willekeurig en verschillend worden geïnterpreteerd? Zou het niet opportuun zijn in plaats van een verouderde en artificiële fictie kunstmatig in het leven te houden, ze aan te passen aan de zo grondig gewijzigde sociale evolutie zoals de onstuitbare zelfontvoogding van de jeugd?

21. De rechtsleer bleef niet ongevoelig voor het probleem. In zijn «Chronique de Jurisprudence. La responsabilité civile (1968-1975)», J.T., 1976, 604) nam Fagnart het huidige systeem zeer scherp op de korrel: «Il est permis de se demander, si le fondement donné classiquement à la responsabilité du fait des parents, est justifié en droit et en fait. Sur le plan juridique, il faut observer que la formule de la faute dans l'éducation ou la surveillance, revêt un caractère sacro-saint, que rien ne justifie (...) Le droit peut-être paraîtrait moins absurde à l'homme de la rue, s'il cessait de s'encombrer de fictions inutiles.»

22. Een radicale wijziging der wet is naar onze bescheiden mening de enige gezonde oplossing, minstens wat de verkeersovertredingen betreft. Zou het dan werkelijk utopie zijn, art. 1384 B.W. te wijzigen of aan te vullen als volgt: «De vader en de moeder zijn aansprakelijk voor de schade veroorzaakt door hun minderjarige kinderen. De aansprakelijkheid houdt op

wanneer ze bewijzen dat ze de daad niet konden beletten. Wanneer de minderjarige een verkeersovertreding pleegt is het schuldvermoeden niet van toepassing, behoudens bewijs van het tegendeel, bewijs dat beheerst wordt door art. 1382 B.W.»? Een dergelijke tekst zou ertoe bijdragen een einde te maken aan de heersende verwarring in de rechtspraak en zou zeker de rechten van de schadelijder noch van het openbaar ministerie aantasten.

Concreet zou zulks betekenen dat de benadeelde derde niet langer het voorrecht van het schuldvermoeden der ouders zou genieten, doch zelf het bewijs zou moeten leveren van de schuld der ouders en van het oorzakelijk verband met de schade door de minderjarige berokkend. Belangrijke bewijselementen zouden dan eventueel zijn gebrekkige opvoeding en bewaking van de minderjarige, en deze zouden stellig spruiten o.m. uit de feitelijke omstandigheden die de overtrekking gepleegd door de minderjarige omringen, uit het politieel onderzoek nopens de feiten en vooral nopens het gedragspatroon van de ouders.

De aanspraak van de schadelijder op de solidaire medeveroordeling van de ouders zou zeker niet hopeloos gefnuikt worden.

23. Hierbij kan men de vraag opperen of het niet wenselijk zou zijn, dit nieuw stelsel afhankelijk te maken van de leeftijd van de minderjarige en b.v. te beperken tot de verkeersovertredingen gepleegd door kinderen ouder dan 15 jaar, terwijl voor de minderjarige beneden deze leeftijd het schuldvermoeden ten laste van de ouders gehandhaafd zou blijven.

Een dergelijk onderscheid is, menen we, overbodig. Weliswaar stelt de bewakingsplicht van de ouders zich veel scherper ten overstaan van kleine kinderen, doch de schadelijder zal in voorkomend geval des te gemakkelijker de fout van bewaking en het oorzakelijk verband met de schade kunnen bewijzen. Denken we even aan het ongeval veroorzaakt door een kind van vijf jaar dat buiten alle bewaking van de ouders, met een fietsje op de openbare weg rondtoert. De schadelijder zal het stellig niet moeilijk hebben de schuld en de gebrekkige bewaking van de ouders te bewijzen.

24. Herinneren we er ten slotte aan dat het besturen van een bromfiets, motor of auto afhankelijk is van het bezit van een rij- of leervergunning. Bij het afleveren van de vergunning oordeelt de wetgever dat de minderjarige alle voorwaarden verenigt om zich in de verkeersstroom te mengen: afdoende kennis van het verkeersreglement, degelijke stuurvaardigheid, enz. Heeft het werkelijk zin, wanneer die minderjarige toch ergens een ongeval veroorzaakt of een overtrekking begaat, de ouders met de vinger te wijzen wegens een foutieve bewaking of opvoeding? Hoogstens heeft die minderjarige bestuurder de verwachtingen die de wetgever in hem stelde niet helemaal ingelost, doch maken de

meerderjarige weggebruikers zich niet bestendig schuldig aan hetzelfde euvel? Leert de ervaring trouwens niet dat het peil van de verkeersovertredingen gepleegd door minderjarigen zowel wat het aantal als het gehalte betreft, duidelijk lager ligt dan het peil van de overtredingen van meerderjarige bestuurders? De wegpiraat die, na een boemelpartij in een reeks gore nachtcafés, dronken of zwaar geïntoxiceerd meerdere ongevallen veroorzaakt met het daarbijhorend vluchtmisdrijf, is zeer zelden een minderjarige.

Een andere extreme oplossing: een objectief aansprakelijkheidsstelsel

25. Het *Rechtskundig Weekblad* van 27 januari 1979 publiceerde de tekst van een lezing gehouden door prof. R. Kruithof op 6 oktober 1978 in het raam van de door de afdeling Burgerlijk Recht van de Rechtsfaculteit der K.U.L. Leuven ingerichte Post-universitaire Lessencyclus «Onrechtmatige Daad». Deze boeiende lezing bevat een reeks kritische bedenkingen, rond het begrip «aansprakelijkheid voor andermans daad». Handelend over de aansprakelijkheid van de ouders voor de onrechtmatige daden van hun minderjarige kinderen, waaraan hij grouwens een bijzondere aandacht besteedt, legt de auteur eveneens de nadruk op de heersende verwarring van de rechtspraak bij de interpretatie van de begrippen goede opvoeding en bewaking. Op zijn beurt noemt hij de wet van 6 juli 1977 de wet van de gemiste kans, maar hij suggereert een andere extreme oplossing. Deze bestaat erin de ouderlijke aansprakelijkheid, thans gebaseerd op een schuldvermoeden, te vervangen door een objectief aansprakelijkheidsstelsel gekoppeld aan een verplichte verzekeringsregeling. Deze opvatting herinnert aan de theorie die ongeveer tien jaar geleden door prof. Tunc als een raket in de wereld van het recht werd afgevuurd, doch door de Franse wetgever nimmer op orbiel werd geplaatst. Het was de befaamde theorie van de aansprakelijkheid zonder fout, of beter, het recht op schadevergoeding zonder onderzoek van fout of verantwoordelijkheid in het domein van de verkeersongevallen. Zie A. Tunc, «La réforme du droit des accidents de la Circulation», *J.T.*, 1968, 377; zie ook *J.T.*, 1966, 349.

De ouders zouden automatisch aansprakelijk gesteld worden krachtens een niet-weerlegbaar vermoeden, zodra hun minderjarig kind onverschillig in welke omstandigheden schade aan derden veroorzaakt; maar de betaling der vergoeding zou door een verzekering opgevangen worden aangezien het afsluiten van een soort familiale verzekering verplicht zou zijn.

Een dergelijke oplossing zou evident de belangen van alle betrokken partijen, ouders, kinderen en benadeel-

den, optimaal beschermen en een einde maken aan de heersende rechtsonzekerheid. We vermoeden echter dat zulk revolutionair stelsel weinig of geen kans maakt om in een nabije toekomst naar de gunsten van de wetgever te dingen. Het huidige systeem, de verantwoordelijkheid, produkt van fout, is te diep ingeworteld in wet, rechtspraak en rechtsleer, en er zal nog veel juridisch stof opwaaien vooraleer die stevige grondpeiler van ons klassiek recht zal worden neergehaald. In ons land bleef de rechtsleer niet ongevoelig voor het probleem, en formuleerde zij voorstellen van wijziging van het huidig systeem, die bepaalde ideeën van prof. Tunc overnamen, doch zonder de klassieke opvatting van de schuldaansprakelijkheid prijs te geven.

Zie o.m. het *voorstel Dalcq* (1965): «L'art. 1382, Code civil, et les accidents de la circulation», *J.T.*, 1965, 497. Volgens dit voorstel zou de schuldaansprakelijkheid blijven voortbestaan, doch de voorname lekken, inzake de vergoeding van de slachtoffers, zouden gedicht worden door een nieuw vergoedingsstelsel, met eigen kenmerken.

Zie eveneens het *voorstel Fredericq* (1974). Het suggereert het objectiveren van de aansprakelijkheid ten laste van de eigenaar van motorrijtuigen, doch deze objectivering zou verder of minder ver reiken, naar gelang van de aard van de fout, die in aanmerking genomen zou worden voor de exonatie van de aansprakelijkheid.

Bij K.B. van 18 maart 1968 (*Staatsblad*, 27 maart 1968) werd een verkeersongevallencommissie ingesteld, belast met het onderzoek van de vraagstukken, die verkeersongevallen doen rijzen inzake de aansprakelijkheidsverzekering en de vergoeding van de slachtoffers. Na herhaalde vergaderingen heeft deze commissie geen enkele nuttige beslissing getroffen, bij gebrek aan eensgezindheid.

Zie nopens al deze punten L. Schuermans en D. Simoens, «Verkeersaansprakelijkheid en verzekering naar Belgisch recht» *T.P.R.*, 1978, 1083 e.v.

26. De steller van dit artikel heeft allerm minst de bedoeling en evenmin de eerbied een toverformule uit zijn mouw te schudden om de bestaande euvels uit de weg te ruimen. Hij beoogde enkel de tolk te zijn van allen die, als magistraat, pleiter of betrokken partij, dagelijks geconfronteerd worden met de gevolgen van een heersende verwarring en zoeken naar een embryo van redding. Zou dit artikel niets anders teweegbrengen dan de start van een grondiger dialoog en een zoektocht naar een betere oplossing, dan zou steller zich ruimschoots beloond achten voor de moeite die hij zich heeft getroost.

Gerard MOYAERT

OPEENVOLGENDE ARBEIDSOVEREENKOMSTEN VOOR EEN BEPAALDE TIJD

1. *Rechtsleer en rechtspraak vóór de wet van 21 november 1969 tot wijziging van de wetgeving betreffende de arbeidsovereenkomsten*

Vóór de inwerkingtreding van de wet van 21 november 1969 tot wijziging van de wetgeving betreffende de arbeidsovereenkomsten werd door rechtspraak en rechtsleer aanvaard dat opeenvolgende arbeidsovereenkomsten in beginsel geldig waren. De bedoeling van de werkgever om imperatieve wetsbepalingen te ontduiken door opeenvolgende overeenkomsten van bepaalde tijd te sluiten, werd evenwel op een zeer verscheiden manier geapprecieerd (zie daaromtrent R.P.D.B., Compl. III, tw. «Contrat de travail et contrat d'emploi», nrs. 532-533 en de aangehaalde rechtspraak).

In dit verband werd door de Arbeidsrechtbank te Antwerpen terecht het volgende gezegd: «Overwegende dat, in de geest van de wetgever van 1922 reeds, het huidige begrip 'overeenkomst voor bepaalde duur', dat in artikel 2 van voormelde wet mede met de woorden 'dienstverband voor een bepaalde onderneming' uitgedrukt was, een zeer beperkte draagwijdte had (cf. noot M. Taquet bij arrest van Hof van Cassatie, 22 november 1957, J.T., 1960, p. 190); dat inderdaad, luidens de desbetreffende voorbereidende werkzaamheden, alleen in volstrekt uitzonderlijke gevallen van het hierboven vermeld dienstverband kon worden gewaagd (zie aanvullend verslag uitgebracht door M. Bologne, K. Volksv., nr. 403, 29 juni 1921); dat deze toelichting er de toenmalige rechtsleer reeds toe bracht te verklaren dat, zolang de feitelijke omstandigheden toelaten te geloven dat een voor een bepaalde duur gesloten overeenkomst uitzonderlijk gesloten werd onder de drang van welbepaalde noodwendigheden, zoals buitengewone vermeerdering van werk, vervanging van personeelsleden, tijdens hun ziekte of oproeping onder de wapens, er geen reden toe bestond om de geldigheid van bedoelde overeenkomsten te wantrouwen; dat, indien nochtans de omstandigheden aantonen dat het sluiten van opeenvolgende overeenkomsten voor bepaalde duur op een bestendig systeem berust, dat zij volgens een standaardvorm opgesteld worden en onbeperkt vernieuwbaar zijn, de rechter bezwaarlijk de geldigheid ervan zou kunnen aanvaarden (L. Tr. Léger en P. Crockaert, *Le contrat d'emploi*, p. 366; L.E. Troclet, *Influence de la guerre sur les contrats de travail et d'emploi*, nr. 279bis; noot bij arrest 12 april 1951 W.R.R. ber. Brussel, T.S.R., 1954, 91); Arbrb. Antwerpen, 26 november 1974, in zake Kruysweegs t./ Verbruggen, A.R. nr. 23.069 onuitgegeven; Arbrb. Antwerpen, 9 maart 1976, in zake Eichner t/ Deruwé, A.R. nr. 41.335, onuitgegeven).»

2. *Rechtsleer en rechtspraak na de wet van 21 november 1969 tot wijziging van de wetgeving betreffende de arbeidsovereenkomsten*

2.1. Een belangrijk gedeelte van de rechtsleer en de rechtspraak was van oordeel dat na de inwerkingtreding van de wet van 21 november 1969 het sluiten van opeenvolgende en ononderbroken overeenkomsten voor bepaalde tijd volstrekt onmogelijk was geworden (A. Colens, *Le contrat d'emploi*, blz. 41; C. Wantiez, noot bij Arbrb. Luik, 8 maart 1971, J.T.T., 1972, 11; M. Taquet en C. Wantiez, *Congé, préavis, indemnité*, dl. I, 17, Brussel, 1975; Arbrb. Brussel, 21 juni 1971, Bull. V.S.S.W., 1972, 11; Arbrb. Brussel, 23 maart 1973, J.T.T., 1974, 140; Arbrb. Antwerpen, 10 april 1973, Bull. V.S.S.W., 1973, 7; Arbrb. Verviers, 3 oktober 1973, J.T.T., 1974, 92; Cass., 13 februari 1974, Bull. V.S.S.W., 1974, 2 (impliciet); Arbh. Luik, 18 oktober 1973, T.S.R., 1974, 313; Arbrb. Antwerpen, 26 november 1974, in zake Kruysweegs t/ Verbruggen, A.R. nr. 23.069, onuitgegeven; Arbrb. Brussel, 7 maart 1975, J.T.T., 1976, 89; Arbrb. Antwerpen, 9 maart 1976, in zake Eichner t/Deruwé, A.R. nr. 41.335, onuitgegeven).

De wetsbepalingen aangaande de geldigheidsvoorwaarden van een beding betreffende de duur van een arbeidsovereenkomst waren dezelfde voor werklieden als voor bedienden, met die uitzondering dat artikel 5bis van de wet van 10 maart 1900 op de arbeidsovereenkomst voor werklieden voorzag in een dubbele afwijking in verband met de verplichting de arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd schriftelijk vast te stellen (artikelen 2 en 2bis van de gecoördineerde wetten op de arbeidsovereenkomst voor bedienden en de artikelen 5bis en 18 van de wet van 10 maart 1900 op de arbeidsovereenkomst voor werklieden).

In de bovenaangehaalde vonnissen van 26 november 1974 en van 9 maart 1976 drukt de arbeidsrechtbank te Antwerpen zich daaromtrent als volgt uit:

«De wijzigingen, welke bij de wet van 21 november 1969 (art. 30) in de vroegere bepalingen van artikel 2 van de wetten betreffende het bediendencontract werden aangebracht en de nieuwe door dezelfde wet van 21 november 1969 in de bestaande wetgeving ingelaste bepalingen van artikel 2bis brengen in nog versterkte mate hun fundamentele argwaan ten opzichte van een voor een bepaalde tijd gesloten overeenkomst onder meer in de volgende twee nieuwe bepalingen: 1. de overeenkomst moet uitdrukkelijk op het tijdstip waarop de bediende 'in dienst treedt', bij individueel geschrift vastgesteld worden (art. 2, eerste lid); 2. zo, na het verstrijken van de termijn, de partijen de uit-

voering van de overeenkomst voortzetten, worden zij geacht de verbintenis voor een onbepaalde tijd te willen vernieuwen (art. 2bis);

«Overwegende dat de in de eerste aangehaalde bepalingen gebruikte termen 'in dienst treedt' in algemene zin zijn gesteld en derhalve niet op beperkte wijze zinspelen op het ogenblik waarop een welbepaalde overeenkomst voor een bepaalde duur juridisch een aanvang neemt; dat de wetgever met andere woorden kennelijk het ultieme ogenblik beoogt vooreerst de bediende aan de gezagsdruk van zijn werkgever onderworpen wordt, welke de specifieke aard ook moge zijn van de rechtsverhoudingen waarin bedoelde gezagsdruk tot uiting komt (zie per analogie: M. Taquet en Cl. Wantiez, *La clause d'essai insérée dans les contrats d'emploi à durée indéterminée*, J.T.T., 1970, 27); dat uit bovenvermeld artikel 2, eerste lid, aldus dient afgeleid dat, vanaf het ogenblik waarop de bediende in dienst getreden is en zolang hij bij de werkgever 'in dienst' blijft, tussen partijen geen (nieuwe) overeenkomst voor bepaalde duur meer kan worden gesloten. (P.S. - K.V. Zittijd 66-67, N.407/1, blz. 12 en 13);

«Overwegende dat artikel 2bis, evenzeer als artikel 2, eerste lid, in algemene bewoordingen is gesteld en een wettig vermoeden schept dat het louter voortzetten van de uitvoering van de overeenkomst na het verstrijken van de termijn, de vernieuwing van de verbintenis voor een onbepaalde tijd op het oog heeft; dat het duidelijk is dat, zelfs indien partijen, na het verstrijken van de in een eerste overeenkomst bedongen termijn, de uitvoering van de overeenkomst op grond van een overigens conform de wettige pleegvormen gesloten nieuwe overeenkomst voor een bepaalde duur voortzetten, deze overeenkomst niettemin op grond van een wettig vermoeden als een verbintenis voor een onbepaalde tijd dient te worden beschouwd; dat elke andere interpretatie van artikel 2bis aan dit laatste alle zin zou ontnemen; dat indien men inderdaad de stelling zou verdedigen dat de toepassing ervan louter beperkt zou dienen te worden tot de voortzetting van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst in de gevallen waarin partijen nalieten de aard ervan schriftelijk te bedingen, de aldus ontstane rechtsverhoudingen automatisch reeds als voor onbepaalde tijd zouden dienen te worden beschouwd, zonder dat zulks in een uitdrukkelijke rechtsregel bevestigd diende te worden.»

Het Arbeidshof te Brussel besliste, in dezelfde zin, dat de wetgever van 1969 de bepalingen van artikel 2 van de gecoördineerde wetten wijzigde met de bedoeling een zekere vastheid van betrekking in de hand te werken en dat die bedoeling niet wordt geëerbiedigd wanneer wordt onderhandeld over de voorwaarden van een nieuwe overeenkomst voor bepaalde tijd en die overeenkomst wordt ondertekend op een ogenblik waarop de bediende zich onder het gezag van zijn werkgever bevindt, een situatie die onvermijdelijk is zo

er geen onderbreking is tussen de opeenvolgende overeenkomsten (Arbrb. Brussel, 7 maart 1975, J.T.T., 1976, 89; zie in dezelfde zin: Arbrb. Brussel, 23 maart 1974, J.T.T., 1974, 140; C. Wantiez, noot bij Arbrb. Verviers, 3 oktober 1973, J.T.T., 1974, 92; M. Taquet en C. Wantiez, *a.w.*, dl. I, blz. 19).

In de onderstelling dat meerdere arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd elkaar niet ononderbroken opvolgen — met name arbeidsovereenkomsten voor een theaterseizoen die op het einde van elk seizoen onderbroken worden — oordeelde het Hof van Cassatie impliciet dat de oorspronkelijke overeenkomst niet voor onbepaalde tijd werd vernieuwd (Cass., 13 februari 1974, J.T.T., 1974, 265).

2.2. Daartegenover oordeelde een belangrijk gedeelte van de rechtsleer en de rechtspraak dat het ook na de inwerkingtreding van de wet van 21 november 1969 niet verboden was na voltooiing van een overeenkomst voor onbepaalde tijd een overeenkomst van bepaalde tijd te sluiten of nog opeenvolgende overeenkomsten van bepaalde tijd te sluiten, met dit voorbehoud dat de principiële verplichting de opzeggingstermijn na te komen niet mocht worden ontdoken (Arbrb. Charleroi, 12 februari 1973, J.T.T., 1973, 297; in dezelfde zin: Arbrb. Luik, 29 mei 1971, *Bull. F.E.B.*, 1974, 665; Arbrb. Dinant, 24 januari 1972, *J.L.*, 1971-72, 30; Arbrb. Charleroi, 8 maart 1973, *Bull. V.S.S.W.*, 1973, 5; Arbrb. Luik, 16 juni 1973, *Bull. F.E.B.*, 1974, 546; Arbrb. Luik, 27 mei 1975, *T.S.R.*, 1976, 310; Arbh. Antwerpen, 26 april 1976, J.T.T., 1976, 357; Arbh. Antwerpen, 15 november 1976, in zake Deruwé t/Eichner, A.R. nr. 263/76, onuitgegeven; Arbh. Antwerpen, 20 mei 1977, A.R. nr. 53/77, onuitgegeven; G. Hélin, «Overeenkomsten voor onbepaalde tijd», *Oriëntatie* 1977, 261; G. Hélin, «Dienstverhurlingscontract voor een bepaalde tijd dat een contract voor onbepaalde tijd opvolgt», *Oriëntatie*, 1978, 109).

Deze opvatting stoelt op de voorbereidende werkzaamheden van de wet van 21 november 1969 tot wijziging van de wetgeving betreffende de arbeidsovereenkomsten.

De invoeging van artikel 2bis in de wet op de arbeidsovereenkomst voor bedienden was voorgesteld door de Nationale Arbeidsraad in zijn advies nr. 299 van 20 februari 1969.

De motivering van de raad was als volgt:

«II. *Stilzwijgende hernieuwing van de overeenkomst.* — De raad stelt voor de tekst van artikel 18 van de wet op de arbeidsovereenkomst voor werklieden in de samengeordende voor bedienden over te nemen. Krachtens deze bepaling worden de partijen geacht de verbintenis voor onbepaalde duur te willen hernieuwen, indien zij na het verstrijken van de termijn verder het contract blijven uitvoeren» (N.A.R., Verslag van de secretaris over de activiteit van de Raad 1968-1969, Brussel, 1971, blz. 161).

De inlassing van deze wettekst had derhalve tot doel in de toekomst te vermijden dat een arbeidsovereenkomst voor een bepaalde tijd stilzwijgend voor een zelfde duur zou kunnen worden verlengd.

Dit blijkt uit de voorbereidende werkzaamheden van de wet van 21 november 1969 tot wijziging van de wetgeving betreffende de arbeidsovereenkomsten. Nyffels had inderdaad bij amendement voorgesteld dat in de geordende wetten betreffende het bediendencontract een artikel 2^{ter} zou worden ingelast met de volgende tekst :

«Wanneer de partijen verschillende opeenvolgende contracten voor bepaalde duur hebben afgesloten worden zij verondersteld een verbintenis voor onbepaalde duur te hebben aangegaan, behalve wanneer de werkgever het bewijs levert dat deze contracten gerechtvaardigd waren wegens de aard van het werk en niet tot doel hadden de wetsbepalingen te ontwijken betreffende de verbintenissen aangegaan voor onbepaalde duur» (*Parl. Besch., Kamer, 1968-69, nr. 270/6, blz. 3*).

Dit amendement werd echter niet besproken en nadien ingetrokken.

Het zou opnieuw ingediend worden bij de bespreking van het aangekondigde wetsontwerp betreffende de coördinatie van de arbeidsovereenkomsten (*Parl. Besch., Kamer, 1968-69, nr. 270/7, blz. 68*).

Op verzoek van de commissie van de Kamer werd een toelichting omtrent deze problematiek van opeenvolgende overeenkomsten voor bepaalde tijd in de voorbereidende teksten opgenomen. Expliciet werd gesteld dat opeenvolgende overeenkomsten voor een bepaalde tijd geldig zijn. Anders wordt het evenwel wanneer ze gesloten worden met het doel er in feite een overeenkomst van onbepaalde tijd van te maken, met toevoeging van een fictieve tijdsgrens, om aan zekere imperatieve wetsbepalingen te ontsnappen, o.m. die betreffende de opzeggingstermijnen.

Met toepassing van de regel «*fraus omnia corrumpit*» mag het bewijs van dit bedrog worden geleverd door alle middelen, zelfs door gewichtige, bepaalde en met elkaar overeenstemmende vermoedens (art. 1353 B.W.).

Bedrog kan worden vermoed wanneer het herhaald verlengen van de overeenkomst met zeer korte termijnen gebeurt, b.v. van maand tot maand, zeker wanneer dit door geen enkele reden, b.v. van bedrijfsvoering, gerechtvaardigd is en het om identieke arbeidsprestaties gaat of wanneer de werkgever zelf niet weet wanneer hij aan de exploitatie een einde zal maken.

De commissie stelde vast «dat rechtspraak en rechtsleer eenparig aannemen dat wanneer opeenvolgende arbeidsovereenkomsten worden opgesteld zij omgezet dienen te worden in een overeenkomst voor onbepaalde tijd indien vaststaat dat die regeling erop gericht was te ontkomen aan het geven van een opzegging» (*Parl. Besch., Kamer, 1968-69, nr. 270/7, blz. 67-68*).

Na de datum van inwerkingtreding van de wet van 21 november 1969, nl. 20 januari 1970, heeft de Nationale Arbeidsraad een onderzoek gewijd aan het bovenvermeld amendement van Nyffels. De raad stelde vast : 1° dat alsdan geen enkele wetsbepaling bestond die uitdrukkelijk de gevallen regelde van opeenvolgende bediendencontracten voor bepaalde tijd ; 2° dat het amendement van Nyffels ertoe strekte deze toestand te verbeteren, zonder daarom het sluiten van opeenvolgende contracten voor bepaalde tijd zonder meer te verbieden. Bijgevolg was de Raad van oordeel dat de voorgestelde tekst in de wetgeving moest worden opgenomen (N.A.R., advies nr. 320 van 23 april 1970, blz. 15 en 16).

Steunende op die voorbereidende werkzaamheden besliste het Arbeidshof te Antwerpen dat het in het raam van de wetsgeschiedenis volkomen onredelijk zou zijn te stellen dat de kamercommissie, die bij de bespreking van het huidige artikel 2 expliciet verklaarde dat opeenvolgende contracten voor bepaalde tijd in principe geldig zijn, onmiddellijk daarna door de aanneming van het huidige artikel 2^{bis} zou hebben bedoeld het tegenovergestelde te bereiken. Naar de mening van het arbeidshof dienen de artikelen 2 en 2^{bis} van de gecoördineerde wetten de draagwijdte te hebben die door de wetgever wordt bedoeld. Derhalve houden beide artikelen, afzonderlijk én te zamen genomen, geen principieel verbod in tot het aangaan van successieve contracten voor een bepaalde tijd. Toch moet het zonder dwingende objectieve noodzaak systematisch vernieuwen van aan elkaar sluitende arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd met een relatief korte duur worden aangemerkt als een miskenning van de door de wetgever nagestreefde vastheid van betrekking en als een ontduiking van de principiële verplichting om een opzeggingstermijn na te komen. Deze miskenning en ontduiking wordt des te evidentier naarmate een ongewijzigde arbeidsverhouding langer duurt (Arbh. Antwerpen, 26 april 1976, *J.T.T.*, 1976, 357 ; in dezelfde zin : Arbh. Antwerpen, 15 november 1976, in zake Deruwé t/ Eichner, A.R. nr. 263/ 76, onuitgegeven).

De bovenvermelde opvatting in de rechtspraak en de rechtsleer hield o.i. ten onrechte rekening met de voorbereidende werkzaamheden van de wet van 21 november 1969 tot wijziging van de wetgeving betreffende de arbeidsovereenkomsten. Inderdaad mag in beginsel een duidelijke wettekst niet worden geïnterpreteerd aan de hand van tijdens de voorbereidende parlementaire werkzaamheden afgelegde verklaringen (Cass., 22 november 1949, *Pas.*, 1950, I, 179, *Arr. Cass.*, 1950, 162). Bij arrest van 20 oktober 1952 besliste het Hof dat, hoewel geen parlementaire voorbereiding tegen een duidelijke en nauwkeurige wettekst ingeroepen kan worden, hij evenwel in aanmerking kan worden genomen om de draagwijdte van die tekst vast te stellen, zoals die uit de termen ervan blijkt (Cass., 20 oktober 1952, *Pas.*, 1953, I, 70, *Arr. Cass.*, 1953, 65).

Beide principebeslissingen werden herhaalde malen bevestigd in de latere rechtspraak van het Hof (Cass., 20 februari 1951, *Pas.*, 1951, I, 410, *Arr. Cass.*, 1951, 343; Cass., 10 juni 1952, *Pas.*, 1952, I, 656, *Arr. Cass.*, 1952, 575; Cass., 16 juni 1953, *Pas.*, I, 817, *Arr. Cass.*, 1953, 710; Cass., 4 april 1957, *Pas.*, 1957 I, 952, *Arr. Cass.*, 1957, 656; Cass., 16 januari 1958, *Pas.*, 1958, I, 508, *Arr. Cass.*, 1958, 510; Cass., 31 oktober 1960, *Pas.*, 1961, I, 226, *Arr. Cass.*, 1961, 192; Cass., 31 januari 1961, *Pas.*, 1961, I, 584; Cass., 11 december 1962, *Pas.*, 1963, I, 455; Cass., 21 februari 1967, *Pas.*, 1967, I, 775, *Arr. Cass.*, 1967, 789).

Ten slotte besliste het Arbeidshof te Brussel terecht, in verband met de toelichting van 21 mei 1969 die op verzoek van de Commissie van de Kamer werd opgenomen :

«Ce texte n'est donc nullement une explication de la loi nouvelle mais une analyse de l'application faite de la loi antérieure, aux termes de laquelle l'employé avait la charge de la preuve de la fraude par toute voie de droit, notamment par présomption, alors que dans la loi nouvelle la nullité de la clause fixant une durée déterminée résulte de la loi, tant de son art. 2 que de son art. 2bis. C'est donc par erreur que certains auteurs et une partie de la jurisprudence ont considéré que la volonté du législateur était de considérer les contrats successifs comme valables. (J. Steyaert, nrs. 247 en 251; C.T. Anvers, 26 april 1976, *R.W.*, 1976-77, 695; *J.T.T.*, 1976, 357). Il est exact comme le fait observer l'arrêt susdit, qu'en adoptant l'art. 2bis, le législateur s'est conformé, dans un but d'uniformisation de la législation, à l'avis n° 299 du Conseil national du travail, qui proposait de reprendre l'article 18 de la loi sur le contrat de travail dans la loi relative au contrat d'emploi, et que l'avis n° 299 ne citait que le renouvellement tacite de la convention, mais le texte de la loi n'est pas limité au cas du renouvellement tacite. C'est méconnaître les termes généraux de la présomption légale instituée par la loi du 21 novembre 1969, que d'introduire pareille limitation» (Arbh. Brussel, 29 november 1977, *J.T.T.*, 1978, 178).

Ondanks deze kritiek besliste het Hof van Cassatie — ons inziens ten onrechte — dat artikel 2 weliswaar bepaalt dat de arbeidsovereenkomst voor bedienden voor een bepaalde tijd schriftelijk moet worden vastgesteld «uiterlijk op het tijdstip waarop de bediende in dienst treedt», maar dat hiermee nochtans enkel wordt bedoeld dat de schriftelijke vaststelling moet gebeuren vóór het eerste of het daaropvolgende contract voor bepaalde tijd in werking treedt, al ware het vorige contract voor bepaalde tijd nog in werking op het ogenblik dat het tweede of het verdere contract ondertekend werd, zodat de nieuwe bepaalde termijn zonder onderbreking zou volgen op de termijn van het vorige contract voor bepaalde tijd (Cass., 17 mei 1978, *R.W.*, 1978-79, 903).

3. De wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten

Artikel 9 van het ontwerp van wet betreffende de arbeidsovereenkomsten nam het amendement van Nyffels over waarmee de Nationale Arbeidsraad zich akkoord verklaarde :

«Wanneer de partijen verscheidene opeenvolgende arbeidsovereenkomsten voor een bepaalde tijd hebben afgesloten zonder dat er een onderbreking is, toe te schrijven aan de werknemer, moeten zij worden verondersteld een overeenkomst voor onbepaalde tijd te hebben aangegaan, behalve wanneer de werkgever het bewijs levert dat deze overeenkomsten gerechtvaardigd waren wegens de aard van het werk of wegens andere wettige redenen.»

De memorie van toelichting verduidelijkt dat de overeenkomsten niet «zonder onderbreking» opeenvolgend moeten zijn omdat anders de wet zou kunnen worden ontdoken. Bovendien hebben sommige onderbrekingen geen enkele invloed op de continuïteit van de arbeidsverhouding.

Enkel aan de werknemer toe te schrijven onderbrekingen kunnen beschouwd worden als onderbrekingen van de opeenvolging van overeenkomsten. Deze onderbrekingen kunnen vrijwillig zijn (persoonlijke belangen) of zelfs onvrijwillig (legerdienst). Van overwegend belang is dat ze elk misbruik vanwege de werkgever uitsluiten aangezien men hem de onderbrekingen niet kan toeschrijven.

Het wettelijk vermoeden dient niet ter zijde geschoven te worden indien er maar twee opeenvolgende overeenkomsten bestaan, te meer daar deze overeenkomsten van lange duur kunnen zijn. Overigens is het waarschijnlijk dat de werkgever gemakkelijker het bewijs zal leveren dat het sluiten van een nieuwe overeenkomst voor een bepaalde tijd gerechtvaardigd is wanneer het een tweede overeenkomst dan wel wanneer het een derde, vierde ... overeenkomst betreft.

Het wettelijk vermoeden kan door de werkgever tenietgedaan worden door het bewijs te leveren dat de opeenvolgende overeenkomsten voor een bepaalde tijd gerechtvaardigd waren wegens de aard van het werk of wegens andere wettige redenen (*Parl. Besch.*, *Senaat*, 4 september 1974, nr. 381/1, blz. 5).

In de parlementaire stukken wordt geen definitie vooropgesteld van de notie «aard van het werk».

Het verslag van de senaatscommissie (*Parl. Besch.*, *Senaat*, 1 december 1977, nr. 258/2, blz. 53 e.v.) preciseert enkel de door de rechtspraak aanvaarde wettige redenen voor het sluiten van opeenvolgende overeenkomsten voor bepaalde tijd, met name :

1) de economische ongunstige toestand waarin de onderneming zich bevindt : de onderneming heeft van haar schuldeisers verscheidene malen een verlenging verkregen van het uitstel van betaling ; de onderneming heeft haar bedrijvigheid slechts kunnen voortzetten met behulp van een aanzienlijke voorraad waar-

over zij nog beschikte en die ten gevolge van oorlogsomstandigheden niet, zoals voorheen, kon worden aangevuld (W.R. Ber. Luik, 12 december 1963, *T.S.R.*, 1964, 224 ; W.R. Brussel, 24 maart 1941, *Huur van werk*, 1942, 119 ; W.R. Brussel, 4 mei 1942, *Huur van werk*, 1943, 37) ;

2) door het belang van de werknemer : haar bedienden in staat te stellen om naar een andere betrekking uit te zien (W.R. Ber. Brussel, 27 juni 1944, *Huur van werk*, 1944-1945, 10, en W.R. Brussel, 20 december 1943) ;

3) de lange duur van de opeenvolgende overeenkomsten, afgesloten overeenkomstig een vast gebruik : vast gebruik in de confectienijverheid ; overeenkomsten tussen een schouwburg en een orkest ; aanwerving van artiesten door een opera voor het theaterseizoen (W.R. Brussel, 17 mei 1966, *J.T.*, 1966, 525 ; W.R. Ber. Luik, 4 februari 1948, *T.S.R.*, 139 ; Arbrb. Luik, 8 maart 1971, *J.T.T.*, 1972, 35).

Een lid van de senaatscommissie wenste te weten wat moet worden verstaan onder «verscheidene opeenvolgende arbeidsovereenkomsten». Volgens de minister dient hieronder te worden verstaan : «In principe, meer dan één.» (*Parl. Besch., Senaat*, 1 december 1977, nr. 258/2, blz. 58).

Artikel 9 van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten bepaalt :

«De arbeidsovereenkomst voor een bepaalde tijd of voor een duidelijk omschreven werk moet voor iedere werknemer afzonderlijk schriftelijk worden vastgesteld, uiterlijk op het tijdstip waarop de werknemer in dienst treedt. Is er geen geschrift waaruit blijkt dat de arbeidsovereenkomst voor een bepaalde tijd of voor een duidelijk omschreven werk is gesloten, dan gelden voor deze arbeidsovereenkomst dezelfde voorwaarden als voor de arbeidsovereenkomsten voor onbepaalde tijd.

«De schriftelijke vaststelling van een overeenkomst voor een bepaalde tijd of voor een duidelijk omschreven werk is niet vereist in de bedrijfstakken en voor de categorieën van werknemers waarvoor die vorm van arbeidsovereenkomst toegestaan is ingevolge een collectieve arbeidsovereenkomst die door de Koning algemeen verbindend is verklaard.»

De inhoud van artikel 9, lid 1 en 2, neemt de bepalingen over van artikel 5bis, lid 1 en 2, van de wet van 10 maart 1900, van artikel 2 van de gecoördineerde wetten betreffende het bediendencontract en van artikel 4 van de wet van 24 april 1970. Artikel 9, lid 3, neemt in gewijzigde vorm de inhoud over van artikel 5bis, lid 3, van de wet van 10 maart 1900 en werd in de algemene bepalingen ingelast ten gevolge van een amendement.

Het nieuwe artikel 10 van voormelde wet bepaalt :

«Wanneer de partijen verscheidene opeenvolgende arbeidsovereenkomsten voor een bepaalde tijd hebben afgesloten zonder dat er een onderbreking is, toe te schrijven aan de werknemer, worden zij verondersteld een overeenkomst voor onbepaalde tijd te hebben aan-

gegaan, behalve wanneer de werkgever het bewijs levert dat deze overeenkomsten gerechtvaardigd waren wegens de aard van het werk of wegens andere wettige redenen.»

Artikel 11 van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten neemt de inhoud over van artikel 18 van de wet van 10 maart 1900, van artikel 2bis van de gecoördineerde wetten betreffende het bediendencontract en van artikel 6 van de wet van 24 april 1970 op de arbeidsovereenkomst voor dienstboden :

«Zo na het verstrijken van de termijn de partijen voortgaan met de uitvoering van de overeenkomst, worden zij geacht de verbintenis voor onbepaalde tijd te hebben willen vernieuwen.»

4. Evaluatie

Via artikel 10 van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten heeft de wetgever gepoogd een einde te maken aan de controverse die in rechtsleer en rechtspraak bestond.

De mogelijkheid om opeenvolgende arbeidsovereenkomsten voor een bepaalde tijd te sluiten wordt beperkt.

Opeenvolgende arbeidsovereenkomsten voor een bepaalde tijd worden verondersteld voor een onbepaalde tijd te zijn aangegaan met die reserve nochtans :

— dat er geen onderbreking mag zijn, toe te schrijven aan de werknemer, en,

— dat de werkgever het wettelijk vermoeden kan weerleggen door het bewijs te leveren dat de opeenvolgende overeenkomsten gerechtvaardigd waren wegens de aard van het werk of wegens andere wettige redenen.

De in artikel 10 uitgewerkte regeling is echter onvolledig en niet afdoende.

Ze is onvolledig omdat ze niet kan worden toegepast wanneer een contract voor bepaalde tijd met beding van stilzwijgende vernieuwing van de overeengekomen duur, bij gebreke aan opzegging, is gesloten. In dat geval blijft, bij vernieuwing, het contract van bepaalde tijd, op voorwaarde dat tevens het aantal vernieuwingen beperkend is bedongen (Cass., 8 maart 1968, *Pas.*, 1968, I, 853 ; Arbh. Gent, 17 maart 1971, *R.W.*, 1971-72, 1066 ; Arbrb. Luik, 13 januari 1972, *J.T.T.*, 1973, 45 ; M. Taquet en C. Wantiez, «La loi sur les contrats de travail (3 juillet 1975)», *J.T.T.*, 1978, 288) ; zo daarentegen het aantal vernieuwingen onbeperkt is, zal men te maken hebben met een contract van onbepaalde tijd (Arbh. Brussel, 21 juni 1972, *J.T.*, 1973, 677).

Ze is daarenboven onvolledig omdat ze evenmin kan worden toegepast wanneer een voor onbepaalde tijd gesloten overeenkomst wordt gevolgd, zonder onderbreking van de arbeidsprestaties, door een contract van bepaalde tijd. In dat geval zal laatstgenoemd contract moeten worden beschouwd als een

contract voor onbepaalde tijd (M. Taquer en C. Wantiez, o.c., J.T.T., 1978, 289).

Het begrip «wettige redenen» voor het sluiten van opeenvolgende overeenkomsten zoals gepreciseerd in het verslag van de senaatscommissie (*Parl. Besch., Senaat*, 1 december 1977, nr. 258/2, blz. 53 e.v.) is niet afdoende en zelfs strijdig met de bekommernis van de wetgever om de bestaanszekerheid te waarborgen van de persoon die zijn arbeidskracht in dienst stelt van een ander.

De geciteerde rechtspraak, die integraal werd overgenomen uit de R.P.D.B., compl. III, tw, «Contrat de travail et contrat d'emploi», nr. 533, is zonder meer maatschappelijk verouderd.

Bovendien wordt in de voorbereidende werkzaamheden geen melding gemaakt van de aldaar geformuleerde kritiek. In verband met de rechtspraak naar aanleiding van de economische ongunstige toestand waarin de onderneming zich bevindt, merkte M. Jamoulle immers terecht op : «On peut se demander si cette position se justifie entièrement. Certes, de telles circonstances rendent plus compréhensible l'attitude de l'employeur qui, dans une situation précaire, désire éviter les charges légales qu'entraînent la conclusion de contrats sans terme ; cependant, à notre sens, si elle a jamais existé, l'intention d'éviter l'application des règles relatives aux préavis ne disparaît pour autant ; il importe peu légalement que, d'un point de vue moral, elle trouve une raison d'être plus légitime.» (R.P.D.B., tw. «Contrat de travail et contrat d'emploi», nr. 533).

Ook in verband met de rechtspraak gebaseerd op het belang van de werknemer formuleerde deze auteur

eveneens een pertinente kritiek : «On comprend mal quel intérêt présente la conclusion de ces conventions, pour des travailleurs qui, liés pour une durée indéterminée, pourraient, d'une part, se libérer en respectant un préavis assez court et, d'autre part, exiger de leur contractant le respect d'un délai plus long.» (R.P.D.B., o.c., nr. 533).

Ten slotte dient opgemerkt te worden dat bij de voorbereidende werkzaamheden geen rekening werd gehouden met de recente rechtspraak in verband met de aanwerving van artiesten door een opera voor een theaterseizoen, volgens welke het zonder dwingende objectieve noodzaak systematisch vernieuwen van aan elkaar sluitende arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd met een relatief korte duur moet worden aangemerkt als een miskenning van de door de wetgever nagestreefde vastheid van betrekking en als een ontduiking van de principiële verplichting een opzegging na te komen (Arbh. Antwerpen, 26 april 1976, J.T.T., 1976, 357 ; in dezelfde zin : Arbh. Antwerpen, 15 november 1976, in zake Deruwé t/Eichner, A.R. nr. 263/76, onuitgegeven).

De nieuwe tekst realiseert geenszins het streven van de wetgever aan de werknemers een grotere vastheid van dienstbetrekking en een grotere zekerheid van het arbeidsinkomen te bezorgen (*Parl. Besch., Kamer*, 1966-67, nr. 407/1, blz. 1 ; *id.*, 1968-69, 4 juni 1969, blz. 31).

Bert MERGITS
Assistent V.U.B.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 30 OKTOBER 1978

Voorzitter : de h. Gerniers

Raadsheer-rapporteur : baron Vinçotte

Advocaat-generaal : de h. Duchatelet

Advocaten : mrs. Fally en De Bruyn

Arbeidsongeval—Twijfel omtrent de toepasselijkheid van de wet—Niet-verwittiging van de arbeidsinspecteur door de arbeidsongevallenverzekeraar — Gevolg — Verplichting van de verzekeraar tot verwittiging van het ziekenfonds—Doel—Gevolg van niet-nakoming van deze verplichting.

Op grond van geen enkele bepaling van de Arbeidsongevallenwet kan worden beslist dat de verzekeraar het bestaan of de aard van een ongeval niet meer kan betwisten als hij de arbeidsinspecteur niet heeft verwittigd binnen de twee weken

die volgen op de ontvangst van de aangifte van dit ongeval.

De wettelijk verplichte kennisgeving van de verzekeraar aan het ziekenfonds van de getroffene heeft slechts tot doel de eventuele rechten van laatstbedoelde t.a.v. de Z.I.V.-wetgeving te beschermen, en het verzuim van de verzekeraar heeft alleen tot gevolg dat hij de arbeidsongeschiktheidsvergoedingen vastgesteld door de ziekte- en invaliditeitsverzekering moet betalen vanaf het begin van de ongeschiktheid tot en met inbegrip van de dag van de aangifte.

N.V. A. t/ L.

Gelet op het bestreden arrest, op 23 mei 1977 door het Arbeidshof te Brussel gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 6, inzonderheid § 2, 7, 8, inzonderheid § 2, 1°, 22, 23, 24, 63, inzonderheid §§ 1 en 2, van de arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, 6, 1128, 1131, 1133, 1350, inzonderheid 4°, en 1354 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het arrest, met wijziging van het beroepen vonnis, beslist dat verweerster, op 27 november 1973, een ongeval op de weg naar en van het werk is overkomen en een deskundigenonderzoek beveelt tot vaststelling van de verschillende soorten ongeschiktheid die er voor haar uit voortgevloeid zijn en dat, om aldus te beslissen, het arbeidshof, na erop gewezen te hebben dat, toen eiseres op 20 december 1973 de ongevals-aangifte ontving, zij geen enkele betwisting heeft opgeworpen en dat zij geen beroep heeft gedaan op de onderzoeksprocedure waarvan sprake in artikel 63 van de arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, steunt op de motivering dat, om te vermijden dat de verzekeraar een betwisting in verband met het ongeval zou opwerpen op een moment dat het voor de getroffen niet meer mogelijk zou zijn het nodige bewijsmateriaal bijeen te brengen, genoemd artikel 63 voorschrijft dat de verzekeraar die de toepasselijkheid van de wet betwist binnen een termijn van twee weken vanaf de ontvangst van de aangifte van het ongeval de arbeidsinspecteur moet verwittigen opdat deze een onderzoek kan instellen en de getroffen in kennis stellen van de opgeworpen betwisting ; dat eiseres niet heeft betwist dat het ongeval voor vergoeding in aanmerking kon komen en evenmin om die onderzoeksprocedure heeft gevraagd binnen de haar bij de wet opgelegde termijn ; dat zij, derhalve, niet meer ontvankelijk is een dergelijke betwisting tegen de vordering tot schadeloosstelling op te werpen, behalve wanneer zij aantoonst, hetgeen zij niet doet, dat de erkenning van het recht van de getroffen die voortvloeide uit dit gebrek aan betwisting binnen de wettelijke termijn bij vergissing heeft plaatsgehad,

terwijl artikel 63 van de wet van 10 april 1971, dat in § 1 bepaalt dat de verzekeraar die, bij de ontvangst van de ongevals-aangifte, twijfelt over de toepassing van de wet op het ongeval binnen twee weken de arbeidsinspecteur verwittigt en, in § 2, dat in dit geval of zo de verzekeraar weigert het ongeval als een arbeidsongeval te erkennen hij binnen dezelfde tijd de verzekeringsinstelling verwittigt waarbij de getroffen is aangesloten of waar hij is ingeschreven overeenkomstig de wetgeving betreffende de verplichte verzekering tegen ziekte en invaliditeit, enkel strekt tot bescherming van de eventuele rechten van de werknemer op de vergoedingen van de verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering, indien komt vast te staan dat het ongeval dat hem is overkomen geen arbeidsongeval is ; het feit dat de verzekeraar die verwittiging niet binnen de voorgeschreven termijn aan de arbeidsinspecteur of aan de verzekeringsinstelling heeft gezonden voor hem hoogstens tot gevolg kan hebben dat hij krachtens artikel 63, § 2, die vergoedingen zelf moet betalen, doch hem helemaal niet het recht ontnemt om nadien nog te betwisten dat de wet van toepassing is op het ongeval, en geenszins impliceert dat hij het recht van de getroffen heeft erkend (schending van artikel 63, inzonderheid §§ 1 en 2, van de arbeidsongevallenwet van 10 april 1971) ;

en terwijl de bepalingen inzake het toepassingsgebied van de arbeidsongevallenwetgeving van openbare orde zijn en zowel de gerechtelijke als de buitengerechtelijke bekentenissen niet kan slaan op zaken waarover men volgens de wet niet mag beschikken en waarover geen dading mag worden aangegaan (schending van de artikelen 6, 1128, 1131, 1133, 1350, inzonderheid 4°, 1354 van het Burgerlijk Wetboek, en 6, inzonderheid § 2, van de arbeidsongevallenwet van 10 april 1971), zodat het arrest, door te oordelen dat eiseres de rechten van verweerster impliciet heeft erkend omdat zij de arbeidsinspecteur niet binnen twee weken na de ongevals-aangifte heeft verwittigd dat er bij haar twijfel bestond over

de toepassing van de wet en, door op deze beweerde erkenning te steunen om te beslissen dat verweerster een ongeval op de weg naar en van het werk is overkomen, alle in het middel vermelde wetsbepalingen schendt ;
(...)

Overwegende dat op grond van geen enkele bepaling van de arbeidsongevallenwet kan worden beslist dat de verzekeraar het bestaan of de aard van een ongeval niet meer kan betwisten als hij de arbeidsinspecteur niet heeft verwittigd binnen twee weken die volgen op de ontvangst van de aangifte van dit ongeval ; dat de wet niet een dergelijk gevolg toekent aan het feit dat de verzekeraar die verwittiging niet heeft gedaan gedurende deze termijn, doch hem enkel voorschrijft de arbeidsinspecteur te verwittigen indien hij van oordeel is dat er twijfel bestaat over de toepassing van de wet op het ongeval en niet zo hij weigert het ongeval als een arbeidsongeval te erkennen ;

Overwegende weliswaar dat de arbeidsongevallenverzekeraar, in die beide gevallen, krachtens artikel 63, § 2, van de arbeidsongevallenwet binnen dezelfde tijd van twee weken die volgen op de ontvangst van de ongevals-aangifte de verzekeringsinstelling moet verwittigen waarbij de getroffen is aangesloten of waar hij is ingeschreven overeenkomstig de wetgeving betreffende de verplichte verzekering tegen ziekte en invaliditeit ;

Dat die kennisgeving nochtans enkel tot doel heeft de eventuele rechten van de getroffen in het kader van de wetgeving inzake ziekte- en invaliditeitsverzekering te beschermen en dat het verzuim van de verzekeraar die verplichting tijdig na te komen, overeenkomstig voormelde wetsbepaling, alleen tot gevolg heeft dat hij de vergoedingen wegens arbeidsongeschiktheid waarvan sprake in de verplichte verzekering tegen ziekte en invaliditeit moet betalen vanaf het begin van de ongeschiktheid tot en met inbegrip van de dag van de aangifte ;

Dat het arrest zijn beslissing niet wettig kon doen steunen op het in het middel bekritiseerde motief ;

Dat het middel gegrond is ;

Overwegende dat, krachtens artikel 68 van de wet van 10 april 1971, de kosten ten laste moeten komen van eiseres ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest.

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing ;

Veroordeelt eiseres in de kosten ;

Verwijst de zaak naar het Arbeidshof te Bergen.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 20 NOVEMBER 1978

Voorzitter : de h. Gerniers

Raadsheer-rapporteur : de h. Janssens

Advocaat-generaal : de h. Lenaerts

Advocaten : mrs. De Grijse en Bützler

Arbeidsovereenkomst-Bedienden—Ondergeschiktheid—Exploitant tankstation.

De rechter kan wettelijk het bestaan van een arbeidsovereenkomst tussen partijen in een contract betreffende de exploitatie van een tankstation afleiden wanneer hij, meer bepaald m.b.t. de leiding vaststelt dat de gewoonten en modaliteiten in zwang bij de maatschappij aan de exploitant werden opgelegd en dat de prijs, de voorraad, de verkooppolitiek en de openingsuren door haar werden bepaald, en wanneer hij m.b.t. het toezicht, het dagelijks verslag, het overmaken van de ontvangsten, het nazien van kas en voorraad releveert, terwijl hij voorts nog wijst op het verbod om andere producten te verkopen of andere dan contractueel bepaalde prestaties te leveren.

N.V. S. t/ M. en D.

Gelet op het bestreden arrest, op 13 december 1977 door het Arbeidshof te Brussel gewezen ;

Over het *middel* afgeleid uit de schending van de artikelen 1710, 1711, 1779, 1780, 1787, 1915, 1984 van het Burgerlijk Wetboek, 1 van de wet van 10 maart 1900 op de arbeidsovereenkomst, 1, 2, 5 van de bij koninklijk besluit van 20 juli 1955 gecoördineerde wetten betreffende het bediendencontract, zoals gewijzigd door de artikelen 29 en 30 van de wet van 21 november 1969 en door artikel 62 van de wet van 5 december 1968, en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest het bestaan van een band van ondergeschiktheid tussen partijen aanneemt en beslist «dat de exploitatie van het 'fillingstation' te Bergen met het erbij behorend centrum voor uitwisseling van S-zegels door eiseres en onder haar leiding en gezag werd gedaan met de hulp van de aan haar ondergeschikte» verweerders en deze beslissing laat steunen op de overweging dat eiseres «de macht en het recht bezat» om de verweerders te bevelen, om hen richtlijnen voor het uitvoeren van arbeidsprestaties te «verstrekken», hetgeen volgens het arrest «voldoende» bleek «uit het geheel van de hierna volgende feiten en omstandigheden» : de verweerders «moesten de bediening van de cliënteel waarnemen volgens de gewoonten en modaliteiten, aangenomen door de eiseres» (artikel 2 van de overeenkomst) en haar dagelijks verslagen zenden en de ontvangen inkomsten overmaken (stuk 135) ; eiseres kon op elk ogenblik de voorraden en de kas nazien en maatregelen nemen die ze nuttig achtte voor de normale gang van zaken in het station (artikel 3 van de overeenkomst) ; de verweerders «waren ertoe gehouden de S.-produkten constant te verkopen in naam en voor rekening van eiseres, tegen de door haar bepaalde verkoopprijs ; het was ook eiseres die besliste over de belangrijkheid van de voorraad der produkten», terwijl de verweerders haar, volgens door eiseres bepaalde modaliteiten op de hoogte moesten houden van de afzet van de produkten (artikel 2 van de overeenkomst) ; de verweerders waren verplicht de verkooppolitiek van eiseres nauwgezet te volgen en het station elke dag open te houden van 7 uur tot 22 uur (aanhangel van 27 juni 1969) ; ze mochten, zonder uitdrukkelijke en voorafgaande toestemming, geen andere dan S-produkten verkopen of andere dan de bij de overeenkomst bepaalde activiteiten hebben of prestaties leveren (artikel 8 van de overeenkomst) ; de verrichtingen van het centrum voor uitwisseling van S-zegels moesten geschieden volgens de regelingen voorgeschreven door de afdeling «Zegels» van eiseres, die tevens de dagen en uren van bediening vaststelde (aanhangel van 15 november 1972) ; eiseres besliste eenzijdig de openingsuren van het station alsmede de elektrische verlichting en de levering van produkten te verminderen (brief van 25 februari 1974),

terwijl, eerste onderdeel, uit het geheel van deze door het arbeidshof gedane vaststellingen niet wettig kan worden besloten tot het bestaan van een door eiseres in conclusie betwiste band van ondergeschiktheid, vereist voor het bestaan van een arbeidsovereenkomst, en de opgesomde feiten en omstandigheden geenszins onverenigbaar zijn met het bestaan van een door eiseres ingeroepen overeenkomst van aanneming van werk, gekoppeld aan een contract van lastgeving en van bewaargeving, zodat het arrest, door het bestaan van een arbeidsovereenkomst uit het geheel van bovenvermelde feiten en omstandigheden af te leiden, schending inhoudt van de in het middel ingeroepen wettelijke bepalingen betreffende de arbeidsovereenkomst, de verhuring van werk en diensten, de aannemingsovereenkomst, de lastgevingsovereenkomst en de overeenkomst van bewaargeving (schending van de artikelen 1710, 1711, 1779, 1780, 1787, 1915, 1984 van het Burgerlijk wetboek, 1 van de wet van 10 maart 1900 op de arbeidsovereenkomst, 1, 2 en 5 van het koninklijk besluit van 20 juli 1955) ;

(...)

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat het arbeidshof, bij het peilen naar de reële rechtsverhouding tussen de partijen, wettelijk het bestaan van een arbeidsovereenkomst voor bedienden heeft kunnen afleiden uit de in het onderdeel aangehaalde elementen ; dat, meer bepaald, het arrest eensdeels in verband met de leiding aanstreept dat de gewoonten en modaliteiten, in zwang bij eiseres, aan de verweerders werden opgelegd en dat de prijs, de voorraad, de verkoop politiek en de openingsuren door eiseres werden bepaald ; dat het arbeidshof anderdeels in verband met het toezicht releveert : het dagelijks verslag, het overmaken van de ontvangsten, het nazien van kas en voorraad ; dat het arrest voorts nog wijst op het verbod andere produkten dan die van eiseres te verkopen of andere dan contractueel bepaalde prestaties te leveren ;

Dat het onderdeel niet aangenomen kan worden ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 8 DECEMBER 1978

Voorzitter : de h. de Vreese

Raadsheer-rapporteur : de h. Janssens

Advocaat-generaal : de h. Charles

Advocaat : mr. Houtekier

Eigendomsvordering en bezitsvordering—Toelaatbaarheid van de bezitsvordering—Onroerend goed dat door verjaring kan worden verkregen.

Om over de toelaatbaarheid van de bezitsvordering te oordelen moet de rechter ingevolge art. 1370 Ger. W. onderzoeken of het gaat om een onroerend goed dat kan worden verkregen door verjaring.

Nu ten deze de gedaagde (een gemeente) tegenwierp dat het onderwerpelijke goed tot het openbaar domein behoort en derhalve niet kon worden verkregen door verjaring, moest de

rechter de exceptie van «domanialiteit» onderzoeken, ook al mocht hij, in het kader van de bezitsvordering, geen uitspraak doen over het eigendomsrecht.

Gemeente Sint-Amands t/ H. en De C.

Gelet op het bestreden vonnis, op 10 mei 1977 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Mechelen ;

Over het *middel* afgeleid uit de schending van de artikelen 870, 915, 1042, 1370, 1°, 1371 van het Gerechtelijk Wetboek, 537, 538, 649, 650, 691, 2226, 2262 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet en van het algemeen rechtsbeginsel van de eerbiediging van de rechten van de verdediging,

doordat het vonnis de verweerders terug in het ongestoord bezit en gebruik stelt van de door eiseres ingenomen strook, groot 25, 74 m², tussen hun huis en de rooilijn, en eiseres veroordeelt om de ingenomen strook in haar oorspronkelijke staat te herstellen ten laatste tegen 1 september 1977, op grond : dat, bij bezitsvorderingen, het geschillen betreft nopens het bezit en de eigenlijke vraag naar de eigendom niet wordt opgehelderd ; dat het eventueel eigendomsrecht van eiseres, dat zij door verjaring zou hebben verkregen, in het onderhavig geding niet mag worden onderzocht ; dat derhalve eiseres evenmin kan aanvoeren dat haar eigendomsrecht van die aard is dat de betwiste strook behoort tot het openbaar domein, zodat het aangeboden getuigenverhoor irrelevant is ; dat de betwisting aldus wel degelijk gaat over een onroerend goed dat door verjaring kan worden verkregen ; dat niet wordt betwist dat eiseres reeds in 1936 de betwiste strook grond verhardde, maar de verweerders beweren dat zij gebruik maakten van deze strook en zij derhalve de strook onder zich hadden, wat aannemelijk is, zodat uit de feitelijke omstandigheden niet kan worden afgeleid dat alleen eiseres reeds sedert 1936 in het bezit was van de strook grond ; dat de handelwijze van eiseres, namelijk het aanbieden van onderhandelingen, in tegenspraak is met haar beweringen van eigendom of bezit,

terwijl, eerste onderdeel, de door de verweerders ingestelde bezitsvordering slechts is toegelaten mits het gaat om een onroerend goed of recht dat kan worden verkregen door verjaring ; dat derhalve het verweer van eiseres, volgens hetwelk de kwestieuze strook grond door verjaring bij het openbaar domein was ingelijfd en dus niet meer voor verjaring door de verweerders vatbaar was, wel relevant was en het vonnis ten onrechte het door eiseres aangeboden getuigenverhoor verwierpt (schending van de artikelen 1370, 1°, 1371 van het Gerechtelijk Wetboek, 537, 538, 649, 650, 691, 2226 en 2262 van het Burgerlijk Wetboek),

tweede onderdeel, het vonnis vervolgens toch het door eiseres aangevoerde verweer betreffende de eigendom onderzoekt en verwierpt, hetgeen tegenstrijdig is, en dit zonder rekening te houden met het door eiseres aangeboden getuigenbewijs, hetgeen een miskenning is van de rechten van de verdediging (schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 870, 915, en 1042 van het Gerechtelijk Wetboek en van voormeld algemeen rechtsbeginsel) :

Overwegende dat, om over de toelaatbaarheid van de bezitsvordering te oordelen, de rechter, ingevolge artikel 1370 van het Gerechtelijk Wetboek moet onderzoeken of het gaat om een onroerend goed dat kan worden verkregen door verjaring ;

Overwegende dat eiseres tegenwierp dat het onderwerpelijk goed tot het openbaar domein behoort en derhalve niet kan worden verkregen door verjaring ;

Overwegende dat, nu aldus de ontvankelijkheid van de bezitsvordering werd betwist, de rechter de exceptie van «domanialiteit» moest onderzoeken, ook al mocht hij in het kader van deze bezitsvordering, over het eigendomsrecht geen uitspraak doen ;

Overwegende dat het vonnis derhalve artikel 1370 van het Gerechtelijk Wetboek schendt en het middel gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden vonnis.

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan en zegt dat de feitenrechter erover zal beslissen ;

Verwijst de zaak naar de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen, zitting houdend in hoger beroep.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 23 JANUARI 1979

Voorzitter : baron Richard

Raadsheer-rapporteur : de h. Delva

Advocaat-generaal : de h. Colard

Advocaten : mrs. Geukens, Hendrix en De Bruyn

Verjaring — Strafzaken — Civielrechtelijke vordering — Stedebouw—Vordering van het Bestuur van de Stedebouw tot betaling van de meerwaarde—Termijn.

Hoewel de vordering van het Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening, strekkende tot betaling van de meerwaarde bepaald bij art. 65, § 1, c, van de Stedebouwwet, ingesteld voor de strafrechter, tot de strafvordering behoort, vertoont de veroordeling tot die betaling niet het karakter van een eigenlijke straf.

De rechter mag die maatregel bevelen niettegenstaande de verjaring van de strafvordering, indien de eis tot betaling ingediend is vóór de verjaring van de strafvordering.

M. e.a. t/ Bestuur van de Stedebouw
en de Ruimtelijke Ordening van de
provincie Antwerpen

Gelet op het bestreden arrest, op 15 juni 1978 op verwijzing door het Hof van Beroep te Gent gewezen ;

Gelet op het arrest door het Hof op 13 december 1977 gewezen ;

Overwegende dat de Correctionele Rechtbank te Turnhout, bij in kracht van gewijsde gegaan vonnis van 30 oktober 1972, de eisers, als daders of mededaders, samen met hun inmiddels overleden medebeklaagde M. Hendrik, veroordeeld heeft op dagvaarding wegens overtreding van artikel 64 van de Stedebouwwet gepleegd tussen 1 juli 1971 en 15 maart 1972, namelijk door het uitvoeren van werken, door het in stand houden ervan, door het verkavelen van grondeigendommen of hoe dan ook, in strijd met de voor-

schriften van de bijzondere plannen van aanleg, de bepalingen van titels II en III, of met die van de verordeningen ter uitvoering van titel III en hoofdstuk I van titel IV van voormelde wet ; dat die rechtbank bij hetzelfde vonnis, alvorens «ten gronde» te beslissen, een plaatsbezoek bevelen heeft alsook een deskundigenonderzoek met het oog op het bepalen van de meerwaarde van het bewuste onroerend goed, eigendom van de eisers sub 1 en 2 ;

Overwegende dat de genoemde rechtbank, na neerlegging van het deskundigenverslag, bij het beroepen vonnis van 18 november 1974, de eisers samen met hun voornoemde medebeklaagde solidair veroordeeld heeft tot betaling aan verweerder van 263.895 frank, wegens verkregen meerwaarde, met de gerechtelijke interesten op deze som ; dat het Hof van Beroep te Antwerpen bij arrest van 6 juni 1975 dat bedrag tot 303.255 frank opvoerde en besliste dat de eisers hun schuld geldig konden kwijten door de plaats binnen een jaar in de vorige staat te herstellen ;

Overwegende dat bij op verwijzing gewezen arrest van 14 juni 1977 van het Hof van Beroep te Brussel de strafvordering ten aanzien van de medebeklaagde M. Hendrik vervallen werd verklaard ingevolge diens overlijden, en voor het overige het beroepen vonnis van 18 november 1974 werd bevestigd met deze wijziging dat de door de drie huidige eisers solidair aan verweerder verschuldigde som op 250.000 frank werd bepaald ;

Overwegende dat voormeld arrest door het Hof op 13 december 1977 vernietigd werd, behalve in zoverre het uitspraak had gedaan ten aanzien van M. Hendrik en de meerwaarde van het onroerend goed op 250.000 frank had bepaald ;

Overwegende dat het bestreden arrest het beroepen vonnis bevestigt met deze wijziging dat de door de eisers solidair aan verweerder met toepassing van artikel 65, § 1, c, van de Stedebouwwet te betalen geldsom bepaald wordt op de helft van de geschatte meerwaarde, zegge 125.000 frank, en dat op deze som geen interesten verschuldigd zijn ;

Over het *derde middel*, afgeleid uit de schending van artikel 97 van de Grondwet,
(...)

Overwegende dat het arrest zodoende aan het vormvereiste van artikel 97 van de Grondwet voldoet ;

Dat het middel feitelijke grondslag mist ;

Over het *eerste en het tweede middel* samen,

het eerste afgeleid uit de schending van de artikelen 795 en 797 van het Gerechtelijk Wetboek, en steunend op de overschrijding van de bevoegdheid welke door het Hof van Beroep te Gent werd begaan,

doordat het arrest, om de inhoud vast te stellen van het in kracht van gewijsde gegaan vonnis van de Correctionele Rechtbank te Turnhout van 30 oktober 1972, zich niet beperkte tot de vaststelling van hetgeen uitdrukkelijk in dit vonnis werd gezegd, in acht genomen het beschikkend gedeelte ervan en de motieven die hiertoe leidden, doch er manifest toe overging een interpretatie te geven van genoemd vonnis, hetgeen reeds mag blijken uit de zinsnede : «Bij gebrek aan interpretatief vonnis dient aangenomen dat ...»,

terwijl een interpretatie van een in kracht van gewijsde gegane beslissing slechts kan geschieden door een interpretatief vonnis, hetwelk slechts kan bekomen worden volgens de daartoe voorgeschreven procedure, die inhoudt dat zodanig

vonnis slechts bekomen kan worden op verzoek van een der partijen, en enkel kan worden uitgesproken door de rechter die het te interpreteren vonnis heeft gewezen (schending van artikel 795 van het Gerechtelijk Wetboek), terwijl dit nimmer ambtshalve kan gebeuren (schending van artikel 797 van het Gerechtelijk Wetboek) ; de aangehaalde zinsnede uit het arrest inderdaad ontegensprekelijk aantoonde dat het hof van beroep zich niet beperkte tot de vaststelling van wat uit het vonnis van de Correctionele Rechtbank te Turnhout van 30 oktober 1972 ongetwijfeld blijkt, aangezien blijkens de termen van het arrest dit niet duidelijk zou zijn, en in het arrest derhalve uit elementen buiten beschikkend en motiverend gedeelte van genoemd vonnis (van de Correctionele Rechtbank te Turnhout) wil afleiden wat de vroegere rechter bedoeld zou hebben, of zelfs, naar de mening van het arrest, bedoeld zou moeten hebben ; immers de door het Hof van Beroep te Gent gepleegde overschrijding van bevoegdheid des te manifester is, daar uit alinea 2 blad 5 van het arrest duidelijk naar voren komt dat het genoemde hof opnieuw enkele feitelijke elementen onderzoekt die de rechter te Turnhout waren voorgelegd, en op grond waarvan hij een vonnis diende te wijzen, om op grond van deze elementen te besluiten tot wat het voormelde vonnis van 30 oktober 1972, naar het oordeel van het Hof van Beroep te Gent, had dienen te zeggen ;

het tweede afgeleid uit de miskennis door het arrest van het gezag van gewijsde van het vonnis van de Correctionele Rechtbank te Turnhout van 30 oktober 1972, doordat,

eerste onderdeel, het arrest duidelijk aan interpretatie van genoemd vonnis doet, zoals eerder reeds aangegeven, terwijl het slechts vermag vast te stellen wat ondubbelzinnig uit dit vonnis blijkt ;

tweede onderdeel, het arrest dan nog een met de termen van het vonnis van de Correctionele Rechtbank te Turnhout duidelijk strijdige interpretatie ervan geeft, welke interpretatie dan nog steunt op een schending van de artikelen 60 en 65 van het Strafwetboek ; het arrest immers beoogt te doen aannemen dat bij voormeld vonnis beklaagden werden veroordeeld zowel voor het feit van wederrechtelijk bouwen, als voor het feit van wederrechtelijk in stand houden, niettegenstaande het vonnis van Turnhout in zijn motiverend gedeelte stelt dat : «Het feit beklaagden ten laste gelegd bewezen is», waarbij duidelijk verwezen wordt naar «het feit», enkelvoudig, en hetzelfde vonnis in overeenstemming hiermede in zijn beschikkend gedeelte één enkel straf oplegt, en dit zonder toepassing te maken van artikel 65 van het Strafwetboek, hetwelk niet vermeld staat bij de toegepaste wetsbepalingen, en waarnaar evenmin verwezen wordt door vaststelling van één zelfde misdadig opzet of enige term van dezelfde strekking, zodat, in acht genomen artikel 60 van het Strafwetboek, twee straffen gecumuleerd hadden moeten worden opgelegd indien het bestaan van twee strafbare feiten door de rechter was vastgesteld ; derhalve niettegenstaande de overeenstemming tussen het motiverend en beschikkend gedeelte van het vonnis van de Correctionele Rechtbank te Turnhout, welke beide wijzen op veroordeling voor één enkel feit, het arrest besluit dat bij genoemde in kracht van gewijsde gegane beslissing beklaagden zouden zijn veroordeeld, zowel voor het wederrechtelijk bouwen, als voor het wederrechtelijk in stand houden, hetgeen des te minder juist kan heten, daar zowel eigenaars als architect en aannemer, voor identiek hetzelfde feit bij hetzelfde vonnis werden veroordeeld ;

Overwegende dat de middelen ertoe strekken te bewijzen dat de vordering van verweerder wel verjaard was, omdat de eisers door de Correctionele Rechtbank te Turnhout op 30 oktober 1972 niet werden veroordeeld uit hoofde van het wederrechtelijk in stand houden van de gebouwen, maar alleen uit hoofde van het wederrechtelijk bouwen, zodat het hof van beroep, door het tegenovergestelde te beslissen, zijn bevoegdheid overschrijdt en het gezag van gewijsde van gèmeld vonnis schendt ;

Overwegende dat, hoewel de vordering van het Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening, strekkende tot betaling van de meerwaarde bepaald bij artikel 65, § 1, c, van de Stedebouwwet, ingesteld voor de strafrechter, tot de strafvordering behoort, de veroordeling tot deze betaling niet het karakter van een eigenlijke straf vertoont ; dat de rechter deze maatregel mag bevelen niettegenstaande de verjaring van de strafvordering, indien de eis tot betaling is ingediend vóór de verjaring van de strafvordering, wat ten deze het geval is ;

Overwegende dat hieruit volgt dat de middelen, ook al waren ze gegrond, niet ontvankelijk zijn bij gebrek aan belang ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorzieningen,
Veroordeelt de eisers in de kosten.

HOF VAN BEROEP TE GENT

6e KAMER — 13 FEBRUARI 1979

Voorzitter : de h. De Brauwere

Raadsheren : de hh. Nuytink (rapporteur) en Dooms

Eerste advocaat-generaal : de h. Ely

Advocaat : mr. Vermeulen

Strafvordering—Termijn van hoger beroep tegen een verstekvonnis dat aan de woonplaats betekend is—Begrip woonplaats.

Het recht van de verdachte om hoger beroep aan te tekenen tegen een verstekvonnis dat aan zijn woonplaats is betekend, vervalt indien de verklaring van hoger beroep niet gedaan wordt uiterlijk tien dagen na de dag van de betekening (art. 203, § 1, Sv.).

De woonplaats is de plaats waar de verdachte op de bevolkingsregisters is ingeschreven als hebbende aldaar zijn hoofdverblijf (art. 36 Ger. W.).

C.

I. Ontvankelijkheid van het verzet

De beklaagde heeft op 1 december 1978 verzet betekend tegen het arrest dat op 17 oktober 1978 door dit hof, zelfde kamer, bij verstek werd uitgesproken en waarbij het hoger beroep van de beklaagde wegens laattijdigheid niet ontvankelijk werd verklaard.

Het verzet dat bij gerechtsdeurwaardersexploot aan het ambt van de procureur-generaal te Gent werd betekend is

regelmatig naar de vorm. Het is eveneens binnen de termijn van verzet ingesteld. Immers de betekening van het verstek-arrest werd niet aan de beklaagde in persoon gedaan, en de beklaagde heeft slechts op 27 november 1978 kennis gekregen van de betekening.

Het verzet is derhalve ontvankelijk en de beschikkingen van het bij verstek gewezen arrest moeten voor niet bestaande gehouden worden.

II. Ontvankelijkheid van het hoger beroep

De beklaagde is op 7 april 1978 in hoger beroep gekomen tegen het vonnis dat de Correctionele Rechtbank te Ieper bij verstek heeft uitgesproken op 16 februari 1978. Dat vonnis werd betekend aan zijn woonplaats te (...), op 13 maart 1978. Het recht van hoger beroep verviel in het onderworpen geval indien de verklaring van hoger beroep niet gedaan werd uiterlijk tien dagen na de dag van de betekening aan de woonplaats (art. 203, § 1, Wetboek van Strafvordering). De verklaring is gedaan op 7 april 1978, dus meer dan tien dagen nadien. Het hoger beroep is laattijdig.

De beklaagde laat evenwel drie argumenten gelden om het hoger beroep toch ontvankelijk te doen verklaren :

1) de betekening van het verstekvonnis is nietig omdat de akte niet vermeldt de naam, voornaam, woonplaats en hoedanigheid van de verzoeker.

De betekening gebeurde : « Ten verzoeken van de heer procureur des Konings bij de rechtbank van eerste aanleg te Ieper, woonplaats kiezend op zijn parket ten gerechtshove aldaar. »

De (gekozen) woonplaats, en de hoedanigheid is dus wel vermeld.

De opgave van de naam en de voornaam heeft geen belang. Krachtens de ondeelbaarheid van het ambt treedt een magistraat van het openbaar ministerie nooit op in eigen naam, altijd uit naam van het ambt. Zijn persoon vermengt zich met de morele persoon, samengesteld uit het geheel van de magistraten van éénzelfde parket (Matthys J., Het Belgisch openbaar ministerie en zijn beleid, bladz. 39, geciteerd in Vanhoudt, *Strafvordering*, deel I, bladz. 85).

Volledigheidshalve moet eraan toegevoegd worden dat de beklaagde, wil hij de betekening nietig doen verklaren, dan nog moet aantonen dat zijn belangen geschaad zijn door het ontbreken van naam en voornaam, wat hij niet doet.

2) Het adres (...) was zijn woonplaats niet.

Het juridisch deel van de uiteenzetting van de beklaagde steunt ten onrechte op het begrip woonplaats zoals het in het Burgerlijk Wetboek opgetekend staat. De betekening van akten in strafzaken wordt geregeld door de bepalingen van hoofdstuk VII van deel I van het Gerechtelijk Wetboek, in zoverre de toepassing ervan verenigbaar is met de wetbepalingen en de rechtsbeginselen van de strafvordering (Cass., 15 februari 1977, R.W., 1976-77, 2465).

Welnu, de woonplaats heeft in artikel 36 van het Gerechtelijk Wetboek een eigen betekenis die afwijkt van die in het Burgerlijk Wetboek geformuleerd, nl. zij is de plaats waar de persoon op de bevolkingsregisters is ingeschreven als hebbende aldaar zijn hoofdverblijf.

Op het ogenblik van de betekening was zijn woonplaats ingeschreven op het adres (...). De beklaagde bedoelde het ook aldus, aangezien hij in de verklaring van hoger beroep van 7 april 1978 dat adres als woonplaats vermeldt. Zijn nieuwe inschrijving te Kalmthout gebeurde op 12 april

1978. Dat hij voordien tijdelijk op de proef daar reeds verbleef heeft geen belang.

3) Overmacht om binnen de wettelijke termijn hoger beroep in te stellen.

De beklagde beroept zich hiervoor op twee elementen :

— Hij was begin december 1977 reeds gaan wonen te Kalmthout, maar zijn werkgever verbood hem aldaar zijn woonplaats in te schrijven. Dit is geen grond van overmacht : aangenomen dat deze bewering juist is, diende de beklagde maatregelen te nemen om belangrijke papieren die op zijn wettelijke woonplaats afgegeven werden zelf af te halen of ze onmiddellijk aan hem te doen toekomen.

— De gerechtsdeurwaarder die het vonnis moest betekenen, heeft nagelaten na te gaan waar de beklagde in feite woonde. Zulks is evenmin een grond van overmacht.

De gerechtsdeurwaarder beging geen fout. Indien de betekening niet aan de persoon kan worden gedaan, geschiedt ze aan de woonplaats (art. 35, eerste lid, Gerechtelijk Wetboek). Dat is dan ook gebeurd.

(...)

NOOT-Over de termijn van hoger beroep tegen verstekvonnissen in strafzaken.

1. Indien het vonnis bij verstek is gewezen, vervalt het recht van beroep luidens artikel 203 van het Wetboek van Strafvordering uiterlijk tien dagen na de dag van de betekening ervan aan de veroordeelde partij of aan haar woonplaats.

Op deze regel is geen uitzondering dan die welke volgt uit het behoorlijk vastgesteld geval van overmacht (Cass., 13 mei 1941, *Arr. Cass.*, 1941, 118 ; Cass., 24 januari 1974, *Arr. Cass.*, 1974, 576 met noot van W. Ganshof Van der Meersch ; Cass., 27 januari 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 591).

2. Artikel 1 van de wet van 9 maart 1908 betreffende het verzet tegen bij verstek gewezen vonnissen heeft de regelen betreffende de termijn van beroep en inzonderheid artikel 203 Sv. niet gewijzigd (Cass., 24 november 1924, *Pas.*, 1925, I, 38 ; Cass., 7 juli 1941, *Arr. Cass.*, 1941, 164 ; Cass., 14 april 1969, *Pas.*, 1969, I, 711).

Wanneer de termijn om hoger beroep in te stellen eindigt op een dag dat de griffie gesloten is, wordt de voorziening er op geldige wijze verricht, de eerstvolgende dag dat de griffie geopend is (Cass., 15 februari 1965, *Pas.*, 1965, I, 607 ; Cass., 22 mei 1967, *Arr. Cass.*, 1967, 1136 ; Cass., 23 oktober 1973, *Arr. Cass.*, 1974, 220).

3. De termijn van hoger beroep tegen het bij verstek gewezen vonnis begint te lopen vanaf de betekening aan de veroordeelde partij of aan haar woonplaats. Door betekening dient te worden verstaan een rechtsgeldige betekening (Cass., 17 maart 1913, *Pas.*, 1913, I, 159 ; Cass., 24 november 1924, *Pas.*, 1925, I, 38 ; *Pand. B.*, tw. «Appel pénal», nr. 215 ; M. VAN DER MOESEN, «Appel en matière répressive», nr. 120 in *Nov., Procédure pénale*, II ; R. en P. GARRAUD, *Traité théorique et pratique d'instruction criminelle*, V, p. 139, nr. 1701).

Een betekening aan de persoon gedaan is steeds geldig, zelfs indien de verdachte in België noch in het buitenland een gekende woonplaats, verblijfplaats noch gekozen woonplaats heeft.

4. Een betekening aan de woonplaats, of indien de betekening er niet kan geschieden zoals bepaald in artikel 35 van het Gerechtelijk Wetboek, door afgifte van het afschrift van het exploit op het hoofdkantoor der gerechtsdeurwaarders, zoniet op het politiecommissariaat of eventueel aan de burgemeester, aan een schepen of aan een ambtenaar die daartoe opdracht heeft overeenkomstig art. 37 Ger. W. zal de termijn van beroep doen ingaan (Cass., 27 januari 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 591 ; Cass., 16 september 1975, *Arr. Cass.*, 1976, 77).

Hetzelfde geldt voor een betekening aan de gekozen woonplaats. Het ter hand stellen van het afschrift aan de gekozen woonplaats aan de lasthebber persoonlijk, wordt trouwens geacht aan de persoon te zijn gedaan. Onder gelding van het Burgerlijk Procesrecht, bleef het begrip «woonst» beperkt tot de werkelijke woonplaats, met uitsluiting van de gekozen woonplaats (*Pand B.*, tw. «Appel pénal», nr. 216 ; M. VAN DER MOESEN, o.c., nr. 121 ; G. BELTJENS, *Le code d'instruction criminelle belge*, art. 203, nr. 6).

5. Indien de verdachte in België noch in het buitenland een gekende woonplaats, verblijfplaats, noch gekozen woonplaats heeft, dan wordt de betekening gedaan aan de procureur des Konings.

Geldt deze betekening overeenkomstig de bepalingen van artikel 40 Ger. W. als een geldige betekening aan woonplaats die de termijn van hoger beroep doet ingaan ? Het zal wellicht eigenaardig voorkomen, maar noch in de gepubliceerde rechtspraak, noch in de doctrine wordt er gewag gemaakt van dit probleem. Hooguit kan men aannemen dat de Belgische auteurs hierin geen moeilijkheid zagen (cf. J. SIMON, *Strafvordering*, II, p. 499, nr. 982 ; A. BRAAS, *Précis de procédure pénale*, 3e ed., II, p. 756, nr. 899 ; R. SCREVEN, *Procédure pénale et notions de déontologie*, p. 182).

6. In Frankrijk werd onder vigeur van de Code d'instruction criminelle aangenomen dat elke rechtsgeldige betekening — zowel aan de persoon, aan de woonplaats als aan het parket — de termijn van hoger beroep deed lopen (R. en P. GARRAUD, o.c., V, p. 139, nr. 701 ; P. BOUZAT, *Traité de droit pénal et de criminologie*, 2e ed., II, p. 1412, nr. 1475).

Deze interpretatie lijkt me in strijd met de wettekst : art. 203 Sv. vermeldt uitdrukkelijk dat de termijn van hoger beroep ingaat vanaf de betekening aan de persoon of aan zijn woonplaats. De procureur des Konings is niet de lasthebber van de verdachte en het parket is niet diens woonplaats.

7. Daar de rechten van de verdediging hier op het spel staan, komt het me billijk voor dat een verdachte die noch in België noch in het buitenland kan bereikt worden, zijn recht van beroep niet zou verliezen wegens deze omstandigheid.

Een dergelijke interpretatie van art. 203 Sv. is een garantie voor een billijk proces en een bescherming voor de nomadische enkeling.

A. Vandeplas

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

3e KAMER — 21 FEBRUARI 1979

Voorzitter : de h. Ceulemans

Raadsheren : mevr. de Man en de h. Marinus

Advocaat-generaal : de h. Rigaux

Advocaten : mrs. Velaers loco Scheepers en De Pourcq loco Lysens

Echtscheiding—1. Op grond van tien jaar feitelijke scheiding—Geboorte van niet-ontkend wettig kind—Geen vermoeden van verzoening—2. Tegenvordering tot echtscheiding op grond van bepaalde feiten—Ontvankelijk.

1. De geboorte van een niet-ontkend wettig kind gedurende de periode van tien jaar feitelijke scheiding maakt geen bewijs uit van de realiteit van het vaderschap van de echtgenoot noch van de verzoening tussen de echtgenoten. Die geboorte staat op zichzelf het toestaan van de echtscheiding op grond van tien jaar feitelijke scheiding niet in de weg.

2. In een procedure tot echtscheiding op grond van tien jaar feitelijke scheiding is de tegenvordering tot echtscheiding op grond van bepaalde feiten ontvankelijk.

D. t/ D.

Overwegende dat, na bij vonnis van 13 mei 1977 alvorens recht te doen, appellante — toenmalige aanlegster — toegelaten te hebben door alle rechtsmiddelen, inbegrepen door getuigen, het bewijs te leveren van het feit dat zij minstens vanaf 1 december 1966 feitelijk gescheiden leeft van de tegenpartij, de eerste rechter bij het hier bestreden vonnis

gewezen na getuigenverhoor, de vordering tot echtscheiding afwees door appellante ingesteld op grond van art. 232, lid 1, B.W. ; dat terwijl hij van oordeel was dat uit het getuigenverhoor was komen vast te staan dat litigerende partijen sinds einde 1966 feitelijk gescheiden leefden, de eerste rechter de onderhavige vordering verwierp met het motief dat er geen duurzame ontwrichting van het huwelijk was geweest daar op 16 maart 1970 het krachtens art. 312 B.W. voor wettig gehouden kind van geïntimeerde geboren werd (D. Betty) en — steeds volgens de eerste rechter — «hieruit wettelijk dient te worden afgeleid dat partijen tot verwekking van het kind samen zijn geweest en er aldus een periode van verzoening is geweest» ;

Overwegende dat appellante door haar hoger beroep de inwilliging van haar vordering benaastigt ; dat desbetreffend geïntimeerde zich naar de wijsheid van het hof gedraagt maar dat hij anderdeels een wedereis instelt strekkende tot het bekomen van de echtscheiding ten laste van appellante op grond van art. 229 minstens 231 B.W. ;

Hoofdeis

Overwegend dat voorafgaand aan de vraag of uit de feitelijke scheiding van meer dan tien jaar, de duurzame ontwrichting van het huwelijk blijkt, de kwestie rijst of het bestaan van zulke langdurige ononderbroken scheiding bewezen voorkomt ;

Overwegend dat het in art. 312 B. W. neergelegde wettelijk vermoeden van vaderschap, dat niet wijken kan dan voor de ontkenning van de echtgenoot of diens erfgenamen, geen bewijs uitmaakt van de realiteit van dit vaderschap noch van de verzoening en feitelijke hereniging van partijen ; dat het uitbreiden tot een zuiver feitelijke kwestie, waaraan het kind vreemd is, van een rechtsregel die uitsluitend de staat van dit laatste betreft, niet opgaat ; dat dan ook het opdagen van een kind, wettig geboren tijdens de periode van feitelijke scheiding van partijen en dat niet het voorwerp uitmaakte van een ontkenning van vaderschap, op zichzelf, geen hinderpaal uitmaakt voor de vordering tot echtscheiding op grond van art. 232, lid 1, B.W. zo er genoegzame elementen voorhanden zijn om een ononderbroken feitelijke scheiding van meer dan tien jaar te bewijzen ;

Overwegend echter dat ter zake zulke scheiding niet bewezen voorkomt ;

Dat weliswaar uit de voorliggende uittreksels van de bevolkingsregisters blijkt dat sinds 3 december 1967, geïntimeerde zich afzonderlijk heeft laten inschrijven te Tongeren aan de Europalaan en dat hij sindsdien steeds op een andere woonplaats is ingeschreven geweest dan zijn echtgenote, en hieruit — daar ook geen aanwijzingen van het tegendeel bestaan — het klemmend vermoeden voortvloeit dat partijen sinds voormelde datum feitelijk gescheiden leven maar dat hiermee de meer dan tienjarige scheiding niet bewezen is ; dat het inleidend verzoekschrift werd ingediend op 14 februari 1977 en dat derhalve, om een grond tot echtscheiding uit te maken, de feitelijke scheiding moet ingegaan zijn vóór 14 februari 1967 ; dat appellante evenwel in gebreke blijft te bewijzen dat zij en haar echtgenoot sinds langer dan 3 december 1967 het samenleven hebben geëindigd ;

Overwegende dat ten onrechte de eerste rechter heeft gemeend uit het op verzoek van appellante gehouden getuigenverhoor te mogen concluderen dat er feitelijke scheiding is vanaf einde 1966 ;

Dat de 4e en de 5e getuige omtrent dat feit verklaarden wat

zij van appellante zelf vernamen zodat deze getuigenissen niet overtuigend zijn ; dat de overige getuigen, behalve de tweede, wiens verklaring niet precies is op dit stuk, de scheiding situeren in 1965 en dat B. G. eraan toevoegde dat het ook in 1966 kon zijn ; dat deze laatste echtgescheiden is van de broer van appellante en beweerde derhalve de toestand goed te kennen terwijl P. A. en Y. A. verklaarden geregeld aan huis van appellante te zijn geweest en dezes man heel die tijd niet gezien te hebben ;

Dat uit de verklaring van deze laatste drie getuigen dient te worden opgemaakt dat appellante alleen achterbleef in het echtelijk huis dat toen gelegen was te (...) waar zij een café «Rio» exploiteerde (zie procedure voor de vrederechter in 1968) en waar zij zich liet afschrijven op 1 juni 1969 ;

Dat hiertegenover echter de eigen verklaring staat van appelante en V.W.P. in het strafdossier (P. V. 20 december 1978 — politie Tongeren) volgens welke, het zij is die geïntimeerde verliet om te gaan samenwonen met V. W. en dit «elf à twaalf jaar geleden» — dus op zijn vroegst in december 1966 ; dat, zijnerzijds, in ditzelfde strafdossier geïntimeerde de feitelijke scheiding laat lopen «sinds 1968», wat de datum benadert van zijn afschrijving naar een afzonderlijke woonplaats ;

Dat gelet op deze tegenstrijdigheden de gegevens verstrekt door het getuigenverhoor niet doorslaggevend voorkomen ; dat de bijgebrachte geschreven attesten van de hand zijn van de personen die thans als getuigen verhoord werden en niet doeltreffend zijn ;

Wedereis

Overwegend dat de beledigende omgang met voornoemde V. W. bewezen voorkomt aan de hand van bovenvermeld proces-verbaal van de politie van Tongeren waaruit ontegensprekelijk blijkt dat sinds ettelijke jaren appellante buitenechtelijke betrekkingen met bedoelde persoon onderhoudt ; dat deze omgang een grove belediging uitmaakt die de echtscheiding rechtvaardigt op grond van art. 232 B.W. ; (...)

NOOT—Ad 1. Zie hierna het bestreden vonnis van de Rb. Tongeren, 10 februari 1978, alsmede, eveneens in dit nummer : «Het vermoeden 'Pater is est quem nuptiae demonstrant' en de echtscheiding op grond van tien jaar feitelijke scheiding».

Ad2. — 1. Aangaande de ontvankelijkheid van een tegenvordering tot echtscheiding op grond van de artt. 229 en 231 B.W. in een procedure tot echtscheiding op grond van art. 232 B.W., dit niettegenstaande op de hoofdvordering geen schorsing van de termijn om te dagvaarden werd bevolen (conform art. 1260bis Ger.W.), zie RIGAUX, *Les Personnes*, I, *Mise à jour*, 1978, nrs. 205-206 ; Hof Brussel, 1 juni 1976, *J.T.*, 1977, 153, *Rev. not.b.*, 1977, 245, met noot van STERCKX ; Rb. Charleroi, 13 juni 1978, *Rev. trim. dr. fam.*, 1979, 98.

2. Aangaande de mogelijkheid om een tegenvordering tot echtscheiding voor het eerst in hoger beroep in te stellen, zie STRYCKTOMBS, «De reconventie, in beroep, inzake echtscheiding en scheiding van tafel en bed», *R.W.*, 1962-63, 193-214 (idem *J.T.*, 1962, 505-511) ; DELNOY, «Reconvention et divorce», noot bij Cass., 5 december 1963, *R.C.J.B.*, 1967, 63-84 ; VIEUJEAN, «Examen de jurisprudence (1965 à 1969)», *R.C.J.B.*, 1970, 549 e.v., nr. 56 ; «(1970 à 1975)», *R.C.J.B.*, 1978, 281 e.v., nr. 89 ; DE GAVRE, «Le divorce et la séparation de corps», *T.P.R.*, 1975, 185 e.v., op p. 201 ; DE LEVAL, «Droit judiciaire privé et divorce pour cause déterminée», *Ann. Liège*, 1977, 293 e.v., nr. 30, d) ; BAX, «Echtscheiding op grond van bepaalde feiten», in *Het echtscheidingsrecht in België na de hervorming 1974-1975*, 1977, nr. 19, p. 17 ; LAMPE — FRANZEN, «(...) Destinée des actions principale et reconventionnelle en divorce, dans la jurisprudence récente», noot bij Hof Brussel, 16 maart 1977, *Rev.trim.dr. fam.*, 1978, p. 37 e.v., nr. IV, C. Voorbeelden uit de rechtspraak : Hof Brussel, 10 mei 1972, *J.T.*, 1973, 99 ; Hof Luik, 22 november 1972, *Pas.*, 1973, II, 54.

Patrick Senaeve

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

5e KAMER — 5 MAART 1979

Voorzitter : de h. Meers

Raadsheren : de hh. Janssens en van Gelder (rapporteur)

Substituut-procureur-generaal : de h. Vandeplas

Advocaten : mrs. Goossens en Dumez

Inkomstenbelastingen—Onroerende voorheffing—Kerkfabriek—Parochiehuys.

Het huis toebehorende aan de kerkfabriek, dat geen inkomsten oplevert en gebruikt wordt om catechese en gelijkaardig onderricht te verstrekken is vrijgesteld van onroerende voorheffing.

Kerkfabriek Sint-F. t/ Belgische Staat

Advies van het openbaar ministerie

1. Rechtspleging

De voorziening werd ingesteld bij wijze van verzoekschrift, ingediend ter griffie van het Hof van Beroep te Antwerpen op 3 maart 1978. Het beroep werd, zoals voorgeschreven, aangezegd aan de bevoegde ambtenaar der directe belastingen bij gerechtsdeurwaardersakte van 6 maart 1978 en het exploit werd, eveneens op 6 maart 1978, ter griffie gedeponneerd.

De kennisgeving van de beslissing van de directeur dagtekende van 4 februari 1978, zodat het beroep als tijdig kan worden beschouwd. Ook het bezwaarschrift werd trouwens tijdig ingediend.

Het beroep komt me derhalve toelaatbaar voor.

2. Betwisting

De rekwirant betwist de aanslag inzake onroerende voorheffing van het aanslagjaar 1974 ingekohierd onder n° 408068, voor een huis gelegen (...), gebruikt in parochiaal verband.

3. De feiten

De kerkfabriek Sint-F. heeft sedert 1 september 1973 een huis in gebruik te (...). Deze woning wordt, volgens de brief van 1 februari 1975 opgesteld namens de kerkfabriek, gebruikt als «zondagschool».

Het bedoelde gebouw wordt in parochiaal verband gebruikt als vergaderplaats voor kinderen die voorbereid worden op de plechtige communie en het vormsel, als lokaal voor gespreksavonden voor verloofden, voor bijeenkomsten ter voorbereiding van het huwelijk, plechtige missen, voor catecheseonderricht aan volwassenen en kinderen, kortom : aan gelegenheden die ongetwijfeld rechtstreeks verband houden met de eredienst.

Zoals de rekwirant het in zijn conclusie beklemtoont : eertijds werd het godsdienstondericht in de kerk gegeven, maar thans lijkt het onverantwoord om de kerk te verwarmen en stookolie te verspillen, wanneer het gezelliger en intiemer kan gebeuren in een klein lokaal.

De feitelijke gegevens worden niet betwist : het Beheer heeft geen bezwaar ingebracht tegen de beweringen van de

rekwirant in verband met de activiteiten waarvoor het huis gebruikt werd.

4. In rechte

Om vrijstelling van de onroerende voorheffing te genieten op grond van art. 157 W.I.B. dienen drie voorwaarden vervuld te zijn : a) het pand behoort toe aan de kerkfabriek en is derhalve gelijkgesteld met nationale domeingoederen ; b) het pand wordt niet verhuurd en levert geen inkomsten aan de kerkfabriek op ; c) het pand wordt gebruikt voor een dienst van algemeen nut. De twee eerste voorwaarden zijn vervuld, maar er bestaat betwisting omtrent het «gebruik voor een dienst van algemeen nut».

Het Beheer heeft zich eerst blindgestaard op de archaïsche terminologie van de rekwirant : men heeft een onderzoek ingesteld om na te gaan of er een «zondagschool» gehouden werd : daar er geen klaslokalen of geen schoolbanken werden aangetroffen, kon er van «school» geen sprake zijn.

De terminologie bindt de rekwirant niet en het Beheer van Financiën heeft voldoende realiteitszin om naar de werkelijkheid die achter de woorden schuilt te zoeken. Aangenomen mag worden dat er geen klaslokalen waren en dat er geen onderwijs — in de traditionele zin van het woord — gegeven werd. Het is echter niet omdat er geen onderwijs gegeven werd en er geen klaslokalen waren ingericht, dat het pand niet werd gebruikt «voor een dienst van algemeen nut».

Het godsdienstondericht behoort tot een van de belangrijke taken van de eredienst en de kerkfabriek heeft ongetwijfeld tot taak de bedienaren van de eredienst de materiële gelegenheid te verstrekken om dit onderricht in de meest gepaste vorm te geven. De opgesomde activiteiten : voorbereiding van de plechtige communie en het vormsel, catechese voor volwassenen en jongeren, voorbereiding van plechtige missen, gespreksavonden met verloofden ter voorbereiding van het huwelijk, het zijn allemaal activiteiten die rechtstreeks verband houden met de beoefening van de eredienst, met de beleving van de godsdienst.

In het verzoekschrift tot beroep werd de term «parochieel leven» gebezigd en het Beheer is over deze uitdrukking gestruikeld («What's in a name» ?)... Is het begrip «parochieel leven» ruimer dan de opgesomde activiteit ? Het is een beleving van de christelijke leer door een kerkgemeenschap. In deze aangelegenheden komt het er niet op aan te spelen met woorden, maar concreet na te gaan of de vergaderingen die er plaatshebben, de bijeenkomsten die er gehouden worden, het gebruik, de inrichting, de aanwending al dan niet in verband met de beleving van de eredienst, de beoefening van de godsdienst, gebeurt.

Deze beleving van de eredienst moet getoetst worden aan de hand van de realiteit zoals deze zich anno 1974 voordoet : voorbereiding van verloofden, gespreksgroepen, catechese voor volwassenen zijn begrippen die eertijds niet eens bestonden. De door het Beheer aangehaalde arresten van 1943 en 1944 moeten dan ook van de hand worden gewezen als volkomen achterhaald.

Hoewel het Beheer niet heeft aangetoond dat er benevens de aangegeven activiteiten ook nog andere bijeenkomsten zouden plaatshebben, vermeldt de directeur der belastingen in zijn samenvattende nota dat het huis «niet volledig en uitsluitend» voor godsdienstonderwijs wordt gebezigd. Ik begrijp niet waarop hier gezinspeeld wordt, want het dossier bevat dienaangaande geen aanwijzingen, hetzij hij de catechese en de gespreksavonden niet als «onderricht» be-

schouwt. Toch meen ik dat de bestemming niet gewijzigd wordt omdat er bij gelegenheid een bijeenkomst van culturele of sociale aard gehouden zou worden. Ook in een kerk kan een orgelrecital, een zangkoor of negro groep optreden en toch zal het bij geen zinnig mens opkomen te beweren dat het kerkgebouw dan niet meer kan doorgaan voor een huis des Heren.

5. Verzoek betreffende het aanslagjaar 1973

Het spreekt voor zichzelf dat het beroep tegen de beslissing aangaande het aanslagjaar 1974, geen invloed kan hebben op het aanslagjaar 1973. De vrijstelling kan slechts gelden vanaf 1 januari 1974.

6. Besluit

Het beroep is ontvankelijk en gegrond. De onroerende voorheffing is niet verschuldigd wanneer het door de kerkfabriek gebruikte huis gebruikt wordt voor godsdienstonderricht en voor activiteiten die rechtstreeks verband houden met de beleving van de eredienst in parochiaal verband. De aanslag dient derhalve vernietigd te worden.

Arrest

Overwegende dat in haar bezwaarschrift appellante vrijstelling vroeg van de onroerende voorheffing en dit op grond van art. 157 W.I.B. («vrijgesteld wordt het inkomen uit onroerende goederen die de aard van nationale domeingoederen hebben, op zichzelf niets opbrengen en voor een openbare dienst of voor een dienst van algemeen nut worden gebruikt. De vrijstelling is van de drie voorwaarden samen afhankelijk»);

Overwegende dat niet betwist wordt dat het huis (...) eigendom is van de Kerkfabriek Sint-F. en niet verhuurd noch bewoond is;

Overwegende dat in haar bezwaarschrift en ook later (stuk 16), appellante liet gelden dat het huis sedert 1 september 1973 uitsluitend gebruikt werd als zondagschool voor het geven van onderricht;

Overwegende dat het bestuur van het Kadaster een onderzoek instelde en meende dat het huis als gewoon woonhuis moest worden beschouwd omdat er geen klaslokalen zijn noch voorzieningen die wijzen op het geven van onderwijs en het gegeven onderwijs (eerste communie, huwelijksvoorlichting) facultatief is (stuk 19);

Overwegende dat appellante geen winstbejag nastreeft (stukken 17 en 19);

Overwegende dat de directoriale beslissing uit het feit dat er geen klaslokalen zijn noch voorzieningen die wijzen op het geven van onderwijs, besluit dat het eigendom niet gebruikt wordt voor een openbare dienst of voor een dienst van algemeen nut;

Overwegende dat appellante in haar verzoekschrift en in conclusie uiteenzet dat de in het bezwaarschrift gebruikte term «zondagschool» enigszins ongelukkig is, daar het huis in werkelijkheid gebruikt wordt voor godsdienstonderricht, catechese, lessen tot voorbereiding van plechtige communie en vormsel, activiteiten waartoe geen schoolbanken of andere «schoolse» voorzieningen nodig zijn;

Overwegende dat catechismuslessen en dergelijke onderwijsvormen, die ongetwijfeld in het bedoelde gebouw verstrekt worden, onderwijsvormen van de katholieke gods-

dienst zijn en de delen van de onroerende goederen — in casu heel het onroerend goed — die daartoe zijn aangewend, van de onroerende voorheffing vrijgesteld zijn (Cass., 19 oktober 1948, *Pas.*, 1948, I, 581, Com.I.B. 157/81-2);

Overwegende dat dit onderricht kan beschouwd worden als een systematisch onderricht van filosofische en morele doctrines (Com. I.B. 157/95, 157/96, 3°);

Overwegende dat het huis, in de huidige sociaal-economische structuur, als noodzakelijk moet worden beschouwd om deze vormen van onderricht te verzekeren daar de kosten van verwarming van de kerkgebouwen, buiten de eigenlijke erediensten, prohibitief zijn geworden en onderricht in onverwarmde kerken, gezien het comfort waaraan vrijwel iedereen gewoon is en de daarmee gepaard gaande kledingsgewoonten, onaanvaardbaar zou zijn (Conm. I.B. 157/100, lid 2);

Overwegende dat volgens artikel 293, § 2, W.I.B. de kosten worden geregeld als in strafzaken, wat dus impliceert dat in fiscale zaken geen vergoeding, vermeld in het K.B. van 30/11/1970, kan worden toegekend;

Om die redenen,

Verklaart het beroep ontvankelijk en gegrond; doet de bestreden beslissing te niet; zegt voor recht dat vrijstelling dient gegeven te worden van de onroerende voorheffing inzake het pand (...).

BURGERLIJKE RECHTBANK TE TONGEREN

10 FEBRUARI 1978

Voorzitter : de h. Schiepers

Rechters : de h. Byvoet en mevr. Jadoul

Openbaar ministerie : de h. Coemans

Advocaten : mrs. A.M. en J. Scheepers

Echtscheiding—Op grond van tien jaar feitelijke scheiding—Feitelijke scheiding bewezen—Geboorte van niet-ontkend wettig kind—Vermoeden van verzoening—Geen duurzame ontwrichting.

Uit de geboorte van een niet-ontkend wettig kind gedurende de periode van tien jaar feitelijke scheiding dient wettelijk te worden afgeleid dat de echtgenoten tot verwekking van het kind samen zijn geweest en er aldus een periode van verzoening is geweest. Hoewel de feitelijke scheiding van meer dan tien jaar bewezen is, dient de vordering te worden afgewezen aangezien er aldus geen duurzame ontwrichting van het huwelijk geweest is.

D.A. t/ D.C.

Overwegende dat uit de verschillende getuigenissen van personen die regelmatig in contact waren met aanlegster, blijkt dat partijen sinds eind 1966, feitelijk gescheiden leefden en afzonderlijke woonplaatsen hadden;

Overwegende dat nochtans op 16 maart 1970 er een kind geboren werd, dragende de naam D. Betty;

Overwegende dat de man geen rechtsvordering tot ontkenning van vaderschap heeft ingesteld en dat art. 312 B.W.

toepasselijk is : «Het kind dat tijdens het huwelijk wordt geboren, heeft de man tot vader» ;

Overwegende dat hieruit wettelijk dient te worden afgeleid dat partijen tot verwekking van het kind samen zijn geweest en er aldus een periode van verzoening is geweest ;

Dat er aldus geen duurzame ontwrichting van het huwelijk is geweest ;

Overwegende dat de eis dan ook ongegrond is ;

(...)

NOOT—Zie elders in dit nummer Hof Antwerpen, 21 februari 1979, en P. SENAËVE, «Het vermoeden 'Pater is est quem nuptiae demonstrant' en de echtscheiding op grond van tien jaar feitelijke scheiding».

MEDEDELINGEN

Belgische Vereniging voor Agrarisch Recht — Activiteitsverslag 1978

Op 14 maart 1978 heeft de Belgische Vereniging voor Agrarisch Recht een advies uitgebracht over het voorstel van wet tot instelling van de Landbouwwennootschap ingediend op 15 juni 1977 door senator M. Smeers. De senaatscommissie voor de Landbouw heeft op 7 november 1978 de aangepaste en gewijzigde tekst van dit wetsvoorstel goedgekeurd. Ten gevolge van de ontbinding van de kamers op 15 november 1978 zal dit wetsvoorstel opnieuw moeten worden ingediend bij het parlement.

De algemene vergadering had plaats op 10 april 1978 te Brussel. De heer N. Zijp, voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Agrarisch Recht en secretaris van het Landbouwschap te Den Haag, sprak er de gelegenheidsrede uit over «Landinrichting en landbouw in Nederland» ; de tekst van deze voordracht werd door de vereniging in brochurevorm gepubliceerd. De spreker besprak de verschillende ter zake voorhanden zijnde juridische instrumenten, te weten de ruilverkaveling, de ruimtelijke ordening en de grondverwerving. Hij had daarbij vooral oog op de belangenconflicten tussen de noden van de landbouwbedrijven en de rechtmatige bezorgdheid voor het behoud van natuur en leefmilieu. De moeilijkheden voortspruitend uit de hoge grondprijzen die de grens van de rendabele gebruikswaarde veelal ver overschrijden, in verband waarmee in Nederland ingrijpende maatregelen door de wetgever worden voorbereid, kregen eveneens bijzondere aandacht van de spreker. De wens werd ook geuit om de bestaande ruilverkavelingswet te moderniseren. Het ontwerp van landinrichtingswet zou de ruilverkaveling uit kracht van de wet in een aangepaste vorm handhaven in gebieden waar de agrarische belangen primordiaal zijn ; de herinrichting kan als instrument van landinrichting gekozen worden voor die gebieden waar deze afgestemd moet zijn op meervoudige doelstellingen.

Op 26 mei 1978 werd te Heuvelland in West-Vlaanderen door de vereniging een studiedag gehouden over de vervreemding van het pachtgoed. Er werd door de heren I. Snick en H. d'Udekem d'Acoz, advocaten aan de balie te Ieper, respectievelijk gehandeld over de overdracht van het voorkoopprecht (art. 48bis van de Pachtwet) en over de rechten en verplichtingen van de verkrijger van het pachtgoed (art. 55 van de Pachtwet).

Bij wet van 12 juni 1975 werd in de Pachtwet een artikel 48bis ingelast waardoor de pachter de mogelijkheid heeft om ter bepaalde voorwaarden zijn recht van aankoop aan een derde over te dragen. Mr. I. Snick die over dit onderwerp samen met mr. d'Udekem d'Acoz in 1976 een studie publiceerde (R.W., 1975-76, 1529-1535), handelde achtereenvolgens over de formaliteiten te vervullen in geval van verkoop uit de hand en in geval van openbare verkoop (verplichtingen voor de instrumenterende ambtenaar), over de modaliteiten van de aankoop, over de te stellen borgtocht (in de wet verkeerdelijk

waarborg genoemd), over de gevolgen van de overdracht van het voorkoopprecht (pachtvernieuwing, d.i. het ingaan ten voordele van de pachter van een nieuwe eerste pachtperiode van negen jaar) en ten slotte over de verplichtingen van de pachter. Wat deze verplichtingen betreft, bepaalt de wet enkel dat het de pachter verboden is gedurende een periode van negen jaar zijn exploitatie over te dragen aan andere personen dan aan zijn naaste familieleden, terwijl het hem niet verboden is met de exploitatie op te houden. Een cruciale vraag die heel wat belangstelling wekte was of de pachter zijn voorkoopprecht aan meerdere derden mag overdragen. Het feit dat de wet het in het enkelvoud heeft over «een derde» biedt geen afdoend antwoord op deze vraag.

In de tweede uiteenzetting werd door mr. d'Udekem d'Acoz de draagwijdte van artikel 55 van de Pachtwet waarbij bepaald wordt dat in geval van vervreemding van het pachtgoed, de verkrijger volledig in de rechten en verplichtingen van de verpachter treedt, grondig ontleed, dit vooral in het licht van het arrest van 23 december 1977 van het Hof van Cassatie. Hieraan hebben de beide sprekers eveneens een belangrijke studie gewijd (R.W., 1977-78, 1985-1994). Volgens het cassatiearrest heeft artikel 55 tot gevolg, niet alleen dat een verkrijger de pachtovereenkomst moet eerbiedigen hoewel die geen vaste datum heeft, maar ook dat artikel 1, derde lid, van de Hypotheekwet, dat de vermindering van de huurtijd oplegt, niet van toepassing is op het pachtcontract, hoewel dit contract niet is overgeschreven. Anders gezegd : artikel 1 Hypotheekwet is wat de pachtovereenkomsten betreft, opgeheven door artikel 55 Pachtwet, met alle gevolgen vandien.

Deze studiedag heeft terecht een zeer verdiend succes geoogst.

Op 1 september 1978 werd aan de Landbouwhogeschool te Wageningen de jaarlijkse gemeenschappelijke studiedag gehouden van de Nederlandse en Belgische vereniging voor agrarisch recht op het thema «de prijsvorming van landbouwgronden en de juridische gevolgen ervan voor de landbouw». Als preadviseurs traden op voor Nederland, dr. G. Heida, kantonrechter, en voor België de heer Ph. Vanavermaete, docent U.I.A. en opdrachthouder bij de minister van Landbouw. Beide preadviezen werden gepubliceerd in het *Tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Agrarisch Recht*. De Nederlandse preadviseur kwam tot de slotsom dat er geen ander, deugdelijk middel voorhanden is om de prijsstijging van landbouwgronden tegen te gaan, dan een direct ingrijpen in de prijzen. Zoals het sinds jaren bestaande systeem van pachtprijsbeheersing zou ook een systeem van beperking van de verkoopprijzen, via een op te richten interventieorgaan, worden uitgewerkt. Van Belgische zijde staat men hiertegenover nogal huiverachtig, ook al zijn er tekenen die wijzen op een direct ingrijpen van de overheid, o.m. op het stuk van het sociaal grondbeleid. De Belgische preadviseur wijdde dan ook meer aandacht aan de indirecte maatregelen. Zo kan in het kader van de familiale bedrijfsopvolging verwezen worden naar het uitstellen van de bedrijfsovername via toepassing van de wet op de kleine nalatenschappen, of naar het vermijden van de overname door het sluiten van pachtcontracten of door het oprichten van een vennootschap. Wat deze laatste formule betreft, gaf de spreker een uitvoerige uiteenzetting over de doelstellingen en de inhoud van het wetsvoorstel tot instelling van de landbouwwennootschap. In het kader van de verkoop van verpachte landbouwgronden werd het voorkoopprecht en de overdracht van dit recht aan een derde behandeld ; ook werd het voorontwerp tot oprichting van een landbouwgrondmaatschappij behandeld. Al met al was de heer Vanavermaete van oordeel dat een directe prijsreglementering thans niet haalbaar en ook nog niet noodzakelijk is in zoverre de oprichting van nieuwe en de verdere uitwerking van bestaande instrumenten kunnen bijdragen tot de oplossing van de gerezen problemen.

In het najaar van 1978 heeft de vereniging twee belangrijke studievergaderingen gehouden over de Pachtwet. De eerste vergadering had plaats op 13 oktober in de rechtsfaculteit te Luik en behandelde het onderwerp «Relations bailleurs-preneurs ruraux : perspectives nouvelles ?». De sprekers waren mr. J.M. Discry, advocaat te Luik, die het standpunt van de pachters vertolkte, en mr. M. Grosfils, notaris te Ohey, die het standpunt weergaf van de verpachters. Mr. Discry belichtte eerst de situatie van de landbouw binnen de nationale economie. Beide sprekers behandelden uit-

voerig de problematiek van de pachtprizen, meer bepaald met betrekking tot de gebouwen, alsmede de voorstellen tot invoering van een loopbaanpacht. Mr. Grosfils onderstreepte ook de noodzakelijkheid om een pachtcontract bij geschrift aan te gaan en besprak verder de mogelijkheid voor de pachters om via een officieel organisme een beroep te doen op het privé-spaarwezen om de aankoop van grond te financieren.

De tweede vergadering had plaats op 10 november te Leuven waar de heer G. De Vadder, hoofd van de rechtskundige dienst van de Belgische Boerenbond, een algemene uiteenzetting hield over «Negen jaar toepassing van de Pachtwet van 4 november 1969 — Voorstellen tot wijziging». De spreker behandelde artikelsgewijze de wet om aan te tonen waar, aan de hand van de opgedane ervaring, verbeteringen en wijzigingen zouden moeten worden aangebracht. Een greep uit de aldus geformuleerde voorstellen kan hiervan een duidelijk beeld geven. Zo zouden wat het toepassingsgebied van de wet betreft, de industriële vetmesterijen onder de Pachtwet moeten vallen; de verpachtingen van minder dan negen jaar zouden moeten worden beperkt tot de eigenlijke cultuurcontracten. Inzake opzegging dient een versoepeling nagestreefd te worden van het huidige stelsel voor in de bouwzone gelegen gronden. Het begrip «eigen exploitatie» dient beperkt te worden. Verder werden nog voorstellen geformuleerd omtrent de gebouwen, werken en aanplantingen, omtrent het stelsel van pachtoverdracht en onderverpachting, alsmede omtrent het voorkoopprecht van de pachter.

Te vermelden is nog dat de vereniging sinds begin 1978 een driemaandelijks mededelingenblad uitgeeft dat vanaf begin 1979 wordt uitgegeven onder de titel *Tijdschrift voor Agrarisch Recht*.

M. Heyerick
Secretaris

BERICHTEN

Postdoctorale leergang Europees Kartelrecht Rijksuniversiteit Leiden

In het najaar van 1979 zal het Europa Instituut te Leiden wederom een postdoctorale leergang Europees Kartelrecht organiseren, waarin de ontwikkelingen op dit gebied zullen worden besproken, welke hebben plaatsgevonden sinds de cursus die het Instituut in het voorjaar van 1976 heeft gehouden.

1. 7 september 1979

Inleiding. Het systeem in het Europese Kartelrecht; de plaats van de artt. 85 e.v. EEG in het Verdrag; procedure, aanmelding, Vo. 17, verband met art. 30 EEG, door prof. mr. P. VerLoren van Themaat (hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht)

2. 21 september 1979

Artikel 85, lid 3, EEG; de drempels en de grenzen; uitlegging van de voorwaarden, door mr. T.P.J.N. van Rijn (werkzaam bij het Directoraat-Generaal Concurrentie van de Commissie van de Europese Gemeenschappen)

3. 5 oktober 1979

Artikel 85, lid 3, EEG; de echte kartels, door prof. mr. M.R. Mok (buitengewoon hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen)

4. 19 oktober 1979

Artikel 85, lid 3, EEG; samenwerkingsvormen (waarbij een verband wordt gelegd tussen de structuurpolitiek en het mededingingsbeleid), door mr. B.H. ter Kuile (advocaat te 's-Gravenhage)

5. 2 november 1979

Artikel 85, lid 3, EEG; verticale overeenkomsten door prof. mr. B. Baardman (buitengewoon hoogleraar aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam)

6. 16 november 1979

Artikel 86 EEG door prof. mr. H.W. Wertheimer (hoogleraar aan de Technische Hogeschool te Delft)

7. 30 november 1979

Industriële eigendom door prof. dr. P. Eeckman (hoogleraar aan de Universiteit te Antwerpen)

Tijdstip: vrijdagmiddag van 16.30 tot 19.00 uur.

Plaats: Juridisch Studiecentrum Hugo de Groot, Hugo de Grootstraat 27, Leiden.

Kosten: 150 gulden (incl. kleine broodmaaltijd) over te maken op giro 9013 van de ABN te Leiden t.n.v. Stichting Europees Instituut, rekeningnummer 56.66.32.993.

Aanmelding: vóór 1 augustus 1979. *Inlichtingen*: Europa Instituut, Hugo de Grootstraat 27, Leiden. Tel.: 071-14 96 41 tst. 133.

Vlaanse Juristenvereniging — Algemene Vergadering op 19 mei 1979

Op 19 mei 1979 houdt de Vlaamse Juristenvereniging haar tweejaarlijkse algemene vergadering, in samenwerking met het Postuniversitair Centrum Limburg.

De besprekingen zullen gewijd worden aan het steeds actuele probleem: «Versnelling van de Rechtsbedeling».

Stafhouder G. Franck, deken van de Nationale Orde van Advocaten, stafhouder A. De Gryse, ereleden van de Nationale Orde van Advocaten, stafhouder V. De Wachter en professor dr. M. Storme werden bereid gevonden deze besprekingen in te leiden.

Voor het ordelijke verloop van de debatten is het gewenst suggesties en vragen vooraf aan het secretariaat mee te delen.

De algemene vergadering wordt gehouden in de lokalen van de Universitaire Campus Limburg te Diepenbeek, van 10 uur tot omstreeks 17 uur.

Er wordt ingeschreven door storting van een bedrag van 400 fr. (200 fr. voor studenten) op rekening nr. 630-0655009-27 van de Vlaamse Juristenvereniging te Antwerpen, inbegrepen de kosten van het middagmaal.

Om de organisatie te vergemakkelijken wordt verzocht de betaling vóór 10 mei e.k. te verrichten.

Driejaarlijkse prijs van het Antwerps Notariaat

Het Antwerps Notariaat schrijft voor de zesde maal zijn Driejaarlijkse Prijs uit, toe te kennen aan de auteur of auteurs van een werk dat mag bestaan uit ingezonden manuscripten of uit een na 1 januari 1977 gepubliceerde verhandeling. De prijs bedraagt 60.000 fr.

Het werk moet: een grondige studie vormen; een oorspronkelijk karakter vertonen; bijdragen tot de ontwikkeling van de rechtswetenschap; van nut zijn voor het Belgisch Notariaat; in het Nederlands opgesteld zijn.

De keuze van het onderwerp is vrij.

De werken dienen, uiterlijk op 31 december 1979, in drie exemplaren ingezonden te worden aan de Kamer van Notarissen van het Arrondissement Antwerpen, Koningin Elisabethlei 10 te 2000 Antwerpen, alwaar ook het reglement waarin de andere voorwaarden zijn opgenomen, verkrijgbaar is.